

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1074168/4

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב מיכאל עמוס, הרב שלמה שפירא, הרב אברהם שינדלר

המערער: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד ציון גבאי)

נגד

המשיבה: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד שלומית ביר)

הנדון: גדרי וגבולות חובת הבעל ברפואת אשתו, פדיונה ופירעון התחייבויותיה; חלקו ואחריותו של שותף לפירות מעשי עבירה של שותפו – העולה מכך לעניין פטור האישה ממימון הגנתו המשפטית של בעלה המואשם בפלילים

פסק דין

א. רקע עובדתי וסקירת ההליכים בבית דין קמא

לפני בית הדין מונח ערעורו של האיש על החלטת בית הדין האזורי שלא לדון בתביעתו להשבת חובות בשל סירובו – ולטענתו: חוסר יכולתו – להביא עדים שיוכיחו את טענתו על חובות לגורמים שונים, חובות שלדבריו האישה חייבת לשאת במחציתם. לטענת המערער על בית הדין לתת את פסיקתו בהתאם למסמכים שאותם רצה להגיש. לטענת המשיבה טענות המערער שקריות – החובות הנטענים אינם חובות, לדבריה המערער רוצה להוציא ממנה במרמה סכומי כסף שאינם מגיעים לו.

המערער, בא כוחו ובאת כוח המשיבה הופיעו לפנינו ושטחו את טענותיהם באריכות. הצדדים צירפו חומר רב לתיק בית הדין. ובית הדין עיין היטב בכל החומר שבתיקי הצדדים ובפרוטוקולי דיונים הנערכים שנים רבות.

נקדים תחילה את העובדות:

הצדדים נישאו בשנת התשל"ד (1974). לצדדים שבעה ילדים משותפים בגירים ונשואים. הצדדים נישאו בארצות הברית, בשלב מסוים עברו להתגורר בארץ, גרו בארץ כעשרים שנה, אך לא ויתרו על אזרחותם האמריקאית ולא קיבלו אזרחות ישראלית. לצדדים שלושה נכסי נדל"ן הרשומים על שמם. כיום האישה וכל הילדים מתגוררים בארצות הברית.

הבעל ניהל עמותה בשם [ח']. בשנת 2012 נפתחה חקירה כנגד הבעל בגין חשש לקבלת דבר במרמה, הבעל הושם במעצר בית והצדדים עברו להתגורר בביתם ב[ק']. לאחר זמן ביום ז' בטבת התשע"ה (29.12.14) הוגש בבית המשפט כנגד הבעל כתב אישום המאשימו בקבלת דבר במרמה ובאישומים נוספים בגין התנהלותו בעמותה. כתב האישום דרש את חילוט חלקו של הבעל בנכסים המשותפים, ולעת עתה הוטל עיקול על חלקו. ההליכים המשפטיים בתביעה זו טרם נגמרו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בספטמבר 2013 נסעה האישה לארצות הברית, על נסיבות הנסיעה נחלקו הצדדים. האישה לא חזרה לארץ וגם על נסיבות אי-חזרתה נחלקו הצדדים, ואין כאן מקומן.

בח' בשבט התשע"ד (9.1.14) הגיש הבעל תביעת גירושין כנגד האישה, אליה כרך ענייני הרכוש, בכתב התביעה כתב הבעל שלצדדים שלוש דירות הרשומות על שמו. עוד כתב שלצדדים חובות בסך מאתיים אלף דולר שנלקחו לצורך כלכלת הבית.

הבעל ובא כוחו (אז) עו"ד שלמה אביטן ובאת כוח האישה הופיעו בבית הדין בכמה דיונים בשנת התשע"ד-התשע"ה (2014). הבעל עמד על תביעתו, האישה הסכימה לגירושין אך דרשה את קבלת חלקה ברכוש המשותף (שלוש הדירות) עם הגירושין, הבעל רצה לדחות את חלוקת הרכוש עד לאחר שיסתיים משפטו, לטענתו אי אפשר היה לפרק השיתוף בגין העיקולים. בדיונים שנערכו בשנה זו לא הועלתה טענה לגבי בעלות האישה בדירה ב[ק'] ולא טענה על חובות.

ביום ט' במרחשוון התשע"ה (2.11.14) מינה הבעל את עו"ד דוד גולדברג להיות בא כוחו. בית הדין קבע מועדים לשלושה דיונים בטבת-שבט התשע"ה (ינואר 2015), ואליהם הופיעה האישה.

בדיון ביום א' בשבט התשע"ה (21.1.15) העלה הבעל טענה על חוב לבן בסך מיליון וארבע מאות אלף ש"ח, בדיון ביום ה' בשבט התשע"ה (25.1.15) העלה הבעל טענות בדבר חובות לאחיו ולאחותו, הגיש מכתב בכתב ידו של אחיו התובע חוב וטען על דירה ברחוב [ב'] שהייתה שייכת לאימו וקיבל אותה על פי צוואה ולפיכך אין לאישה זכויות בדמי מכירתה. האישה אמרה שאין היא יודעת איך התנהל הבעל, אך אין היא מאמינה לטענותיו על החובות. לדבריה הבן לא ידע על ההלוואה שהאב טען שהבן נתן לו. האישה דרשה שהבעל יביא עדים כדי להוכיח את טענותיו. אחות הבעל הופיעה בבית הדין ונחקרה, בנם של הצדדים שהיה בארץ והוזמן לעדות – התחמק, עזב את הארץ ושווה עד היום בארצות הברית.

בדיון נוסף שנערך לאחר למעלה משנה העלה הבעל טענות שיש חובות בסך כשישה מיליון ש"ח שעל האישה להשתתף בפירעונם, עוד טען שכל הדירה ב[ק'] שייכת לו. הבעל דרש להתגרש ולדחות את חלוקת הרכוש לאחר זמן, באת כוח האישה טענה שאין מקום לגירושין לפני שהאישה תקבל זכויותיה ברכוש.

בסופו של דיון זה ביום ל' באדר א' התשע"ו (2.3.16) הוציא בית הדין את ההחלטה דלהלן:

[...] והואיל ולמעשה יש הסכמה לגירושין ועילת העיכוב היא הרכוש המשותף שיש לצדדים והואיל והדירות ברחוב [א'] [1] ו[2] בירושלים, רשומות על שם שני הצדדים, אשר על כן, מחליט בית הדין כדלקמן:

א. דירות אלו יימכרו ושווים יחולק שווה בשווה בין הצדדים. אנו ממנים את באי כוח הצדדים להיות כונסי נכסים.

ב. באשר לבית ב[ק'] שיש עליו מחלוקת ידון בית הדין לאחר מתן הגט, הדיון יכלול את עניין החובות.

ג. אנו קובעים תאריך לסידור גט לתאריך ב' בניסן התשע"ו (10.4.16).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ביום כ"א באדר ב' התשע"ו (31.3.16) הגיש הבעל ערעור על סעיף א' להחלטה המורה למכור את שתי הדירות. לדבריו יש לעכב את מכירת שתי הדירות עד שיתברר היקף החובות שלטענתו על האישה לשאת בהם.

הערעור הוגש על ידי בא כוח אחר, טו"ר חנינא קושלבסקי, ולא על ידי בא כוחו בבית הדין האזורי עו"ד דוד גולדברג. כמו כן בכתב התביעה צוינה המשיבה כשכתובתה רחוב [א'] [2] בירושלים, אף שאין ספק שהמערער ידע שהאישה מתגוררת בארצות הברית ולא בכתובת זו, ואף שידע מי היא באת כוחה זה זמן רב, באת כוחה לא צוינה ולא הוזכרה בכתב הערעור.

משכך אין ספק שהאישה ובאת כוחה לא ידעו על הגשת הערעור. מהחומר שבתיק לא ברור עם עו"ד גולדברג היה מודע להגשת הערעור.

במועד שנקבע לסידור גט הופיעו בבית דין קמא הבעל, בא כוחו ובאת כוח האישה. הבעל ובא כוחו לא הודיעו לבית הדין על הגשת הערעור. באת כוח האישה ביקשה חתימה על פסיקתא למינוי באי הכוח ככונסי נכסים, בא כוח הבעל הסכים לחתימה על הפסיקתא, הבעל לא אמר דבר.

לאחר ימים מספר הגיש בא כוח הבעל בקשה להכריז על האישה 'מורדת', אחרי שעניין הרכוש הוסדר בהחלטת בית הדין, גם בבקשה זו הוסתר (או לא היה ידוע לבא כוחו זה של הבעל) עניין הערעור. בהחלטה שנפתחה ביום י"ב בניסן התשע"ו (20.4.16) ונחתמה ביום כ"ה בניסן התשע"ו (3.5.16) החליט בית הדין להשאיר את התיקים פעילים עד מתן החלטה בערעור, כמו כן לא נענה בית הדין לבקשה לעיכוב ביצוע ההחלטה המורה על מכירת הדירות ומינוי כונסי הנכסים, בקשה שהגיש הבעל (ללא בא כוח).

רק ביום כ"ו בניסן התשע"ו (4.5.16) הודיע בא כוח הבעל [השני, שהגיש בשמו את הערעור כנ"ל] למזכירות בית הדין הגדול על כתובתה של באת כוח האישה. הערעור נשלח באיחור רב והתקבלה תגובת באת כוח האישה.

בדיונים שנערכו בבית הדין הגדול הגיעו הצדדים להסכמות עקרוניות שלפיהן:

באי כוח הצדדים יפעלו להסרת העיקול מהדירה ב[ק'] ומעל חלקה של האישה ברחוב [א'] [1], והעיקול יועבר על הדירה ברחוב [א'] [2]. עם הסרת העיקול מהדירה ב[ק'] תועבר הדירה ב[ק'] על שם האישה. והדירה ברחוב [א'] [2] תועבר על שם האיש. מחצית הפער שבין הדירה ב[ק'] לדירה ברחוב [א'] [2] – לפי שמאות – תישאר בידי עורך דין בנאמנות. והכסף שבנאמנות ישוחרר על פי החלטת בית הדין. הדירה ברחוב [א'] [1] תושכר והצדדים יתחלקו בשווה בשכר הדירה. בגמר ההליך של פירוק השיתוף תימכר הדירה והצדדים יחלקו בתמורה בשווה. עם הסרת העיקול מהדירה ב[ק'] ייחתם ייפוי כוח בלתי חוזר להעברת הדירה ב[ק'] על שם האישה וייפוי כוח להעברת הדירה ברחוב [א'] [2] על שם האיש.

בשלב מאוחר יותר נקבע שבית הדין האזורי ידון בתביעת האיש לשיתוף בחובות, האיש הפקיד ייפוי כוח להעברת הדירה ב[ק'] על שם האישה, ולאחר מכן נכתב הגט, נשלח לארצות הברית ונמסר שם.

ביום כ' בטבת התשע"ז (18.1.17) נערך דיון בבית הדין האזורי בעניין החובות. האיש חזר על טענותיו לחובות ככתוב לעיל, בסופו של דיון ניתנה החלטת אב בית הדין הרב אברג'יל שהאיש יגיש תצהירים לבית הדין, ונקבעו אופן וצורת הגשתם. בהמשך הוגשו בקשות האישה שלא לסמוך על תצהירים בלבד, אלא לחקור ולברר עם מגישי התצהירים והטוענים על נכונות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

טענותיהם. בית הדין האזורי אכן נענה לבקשות אלו וקבע בכמה החלטות, שאין בתצהירים די, ועל האיש הטוען לחובות שעל האישה להשתתף בהחזרתם מוטלת החובה להוכיח את החובות ולהוכיח שהאישה מחויבת בהחזרתם – עיין מה שכתב בית הדין קמא בהחלטתו המעוררת שבה פירט החלטות מספר שבהן הבהיר בית הדין את החלטותיו שלפיהן לא די בהגשת תצהירים.

ב. דינם של תובע שאינו מברר ומוכיח את טענותיו ושל טענות הנסמכות על תביעות לכאורה של צדדי ג' שבפועל אינם תובעים או שאינם מוכיחים את טענותיהם

הערעור שלפנינו הוא על קביעת בית הדין המסכם את החלטתו כדלהלן:

[...] בית הדין לא יקדם כל תביעה מאת התובע על אודות חובו לבני משפחתו או חובות אחרים ללא הופעת העדים בפני בית הדין.

בנוסף נראה שהטענה לחובות היא טענה לחובות של צד ג' שתובע את הצדדים, ובכל מקרה אין מקומה בבית הדין. אם אותו צד ג' אינו רוצה לתבוע, כגון טענות בא כוח התובע כי הבן לא רוצה לתבוע את הוריו, כל שכן שאין לנו להיזקק לטענות ככל שאותם צדדי ג' אינם חפצים בתביעה ישירה כנגד מי מהצדדים שלפנינו.

מכל האמור, כל טעם לחוד וכולם יחד, נראה כי בית הדין לא ימשיך לדון בתביעותיו של התובע באשר להשבת חובות.

המערער העלה את טענותיו לפנינו בתרתי:

א. תביעה שבית הדין ידון על פי מסמכים שברצונו להכניס, שבית הדין קבע לגביהם שאין תועלת בהכנסתם ללא בחינת הדברים לגופם על ידי עדות התובעים;

ב. השתתפות בהוצאות ההגנה במשפטו.

תיארנו באריכות את התנהלות המערער שקשה לומר עליו שהתום והיושר מנחים את דרכו. (מדובר בהתנהלות בתיק זה, ללא ידיעת העובדות על המתנהל בתיק הפלילי.) עם זאת אין ספק שהמערער, הטוען על חובות לבני משפחתו שאותם על הצדדים להשיב, לא עמד בנטל הראשוני והמרכזי להוכיח את דבריו. חובתנו להבהיר שאין די בהעלאת טענות ותביעות; חובת התובע – המערער, הרוצה לפגוע בזכויות האישה בנכסים הרשומים על שמה, להוכיח את דבריו; וללא בירור דבריו: תביעה סתמית – אחת דינה להידחות, וכדאיתא בחושן משפט (סימן עה סעיף א):

התובע את חבירו בבית דין "מנה לי בידך", בית דין אומרים לו "ברר דבריך ממה חייב לך" [...] צריך לברר דבריו [...]

הגה: ואם אינו רוצה לברר דבריו: אם נראה לדיין שיש רמאות בדבר – יפסיד; ואם לאו, אלא שנראה לדיין שאינו יכול לברר, וכיוצא בזה – אין מחייבים אותו משום שאינו מברר דבריו, דאין אומרים לו "ברר דבריך" אלא משום כדי להוציא הדין לאמיתו, משום דנפיש רמאים.

בנידון דידן האיש נדרש לברר את דבריו, אך מתחמק מלעשות כן בתואנות שונות, כשלגבי הטענות לגבי חוב הבן אמר שהבן לא יעיד. כאמור לעיל הבן הוזמן לבית הדין ועזב את הארץ מבלי שהעיד, האחות נחקרה ולא הביאה ראיות לדבריה, האח לא הופיע כלל בבית הדין ולא התברר מדוע אין הוא יכול להופיע. יש להוסיף שאף אם יבואו ויטענו בעלי החובות שהזכיר (הבן, האח והאחות) על חוב כלפיהם שעל האישה לשאת בו, לא יהיה בעדותם גרידא – ללא בירור

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הדברים היטב – כדי לחייב את האישה. גם עדותם – אם תימסר – לגבי הטענה של ירושת הבעל, אין לה תוקף על פי דין תורה, ואין כאן מקום להאריך.

סוף דבר: בית הדין האזורי נהג כשורה בהתנהלותו.

האישה לא הביאה בדל ראיה לטענתו, למרות הזמן הרב שניתן לו. ועיין בחושן משפט (סימן טז סעיף א):

אמר אחד מבעלי הדין "יש לי עדים להביא" – נותנין לו זמן שלשים יום, ולאחר שלשים יום פוסקין הדין, (וצריך לשלם) (מרדכי סוף פרק זה בורר). ואם מביאן אחר כך, יסתור הדין. ואם גלוי וידוע לבית דין שפלוגי ופלוגי הם עדים בדבר והרחיקו נדוד – נותנין לו זמן עד שיוכל להביא. והוא הדין אם ידוע לבית דין שיוכל לברר דבריו תוך שלשים – אין נותנין לו זמן לבטלה (בית יוסף בשם הריטב"א).

מבואר שנותנים לו שלושים יום להביא טענותיו, ולאחר מכן פוסקים הדין, וכאן האיש מתחמק ולא מביא עדיו וראיותיו למעלה משלוש שנים (ואין ספק שלא הייתה מניעה להביא העדים), בית הדין קבע מועד להביא העדים והאיש לא הביאם, ולגבי הבן אמר שהלה לא יעיד, לפיכך יש לדחות טענותיו לגבי החובות ומימון קניית הבית ב[ק], טענה שלא היה לה זכר בכתב תביעתו והועלתה לראשונה לאחר שנה מיום הגשת התביעה עת החליף את בא כוחו. לאור האמור צודק בית הדין בקביעתו שלא ידון יותר בתביעה זו. עם זאת אין ספק שאם יוכיח האיש הוכחות מוצקות שאכן ישנם חובות כלשהם שעל שני הצדדים לפרוע יהיה מקום לדון בתביעה שכזו. עם זאת במצב הדברים כיום אין לדחות פירוק השיתוף ולאפשר לאישה קבלת זכויותיה בנכסי הנדל"ן הרשומים על שמה.

ג. החייבת האישה להשתתף במימון הוצאותיו המשפטיות של האיש כדרך שנהנתה מפירות הכנסותיו?

מעשה נעתיק עצמנו לטענת המערער שעל האישה להשתתף במימון הוצאותיו המשפטיות. הטענה נטענה בפני ערכאה קמא, אך לא בא זכרה בפסק הדין, והיא חזרה ונטענה לפנינו.

לדברי המערער מכיוון שהאישה נהנתה מפירות הכנסותיו במשך השנים עליה לשאת גם בחובות, ולכאורה על פניו יש צדק מסוים בדברים, שאם יש לה חלק בזכויות מדוע לא יהא לה חלק בחובות. התחייבות שכזו קיימת גם על פי חוק יחסי ממון (אף שלגבי בני זוג אלו ייתכן שצריך לנהוג לפי החוק הנוהג בארצות הברית מקום מגוריהם בעת הנישואין, ואין עניינו של פסק דין זה להכריע בעניין). החוק האמור קובע:

5. (א) עם התרת הנישואין או עם פקיעת הנישואין עקב מותו של בן זוג (בחוק זה – פקיעת הנישואין) זכאי כל אחד מבני הזוג למחצית שוויים של כלל נכסי בני הזוג [...]

6. (א) לצורך איזון המשאבים לפי סעיף 5 יש לשום את נכסי כל אחד מבני הזוג, פרט לנכסים שאין לאזן שוויים; משווי הנכסים האמורים של כל בן זוג יש לנכות את סכום החובות המגיעים ממנו [...]

הרי שהמחוקק רואה בבני הזוג שותפים בכל מה שיצבור כל אחד מיחידיהם, שיתוף זה הוא שיתוף נדחה וחלוקתו תהיה עם פקיעת הנישואין (לא מיידית כפי שנקבע בהלכת השיתוף). גם אופן פירוק השיתוף נקבע בסעיף 6 – על ידי איזון שווי הנכסים. עם זאת המחוקק קבע שכשם שהצדדים שותפים בזכויות הוא הדין שהם שותפים בחובות, ולכן ישומו תחילה את זכויות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וחובות כל אחד מיחידה הצדדים כדי לדעת את שווי הזכויות (ולפעמים החובות) שצבר, ורק לאחר מכן ייערך האיזון – פירוק השותפות.

יש לציין שלצורת התנהלות וחלוקה זו יש שורש גם בשו"ת הרא"ש (כלל נה סימן ו):

וששאלת על ענין תקנה שיש ביניכם שזה ענינה, שאם תמות האשה בחיי בעלה ויש לה בנים ממנו – שיחלקו הוא ובניו הממון, או אפילו אין לו בנים ממנה – שיחלוק הוא עם יורשיה. ונסתפקת בענין שהבעל אומר שיש עליו חובות בשטר ובעל פה ואומר שיש לפרעם מראש הממון, והמותר יחלוקו כפי התקנה, והאפטרופוס של היורש אומר שאין לפרוע כל החובות אלא שיחלקו כל הממון הנמצא בשעת מיתה, והוא יפרע חובותיו.

תשובה: יראה לי לפי התקנה שלא יחלוק הבעל עם יורשי האשה אלא ממון שימצא לבעל אחרי שיפרע כל חובותיו שהוא חייב בין בשטר בין בעל פה [...]

הרי שבמקרה שבו יש תקנה שאחד הצדדים יחלוק עם יורשי האחר את הרכוש שנצבר בנישואין, חלוקת הרכוש תהיה אחרי שיקוזזו החובות ורק היתרה תחולק. וכבר כתבנו בזה במקום אחר. ועל כל פנים שמעינן שיש רגליים לתביעה שהאישה תחלוק בחובות.

הן אמת: כמה דברים אמורים? במקרים שבהם זכות האישה ברכוש האיש נובעת מהזכות שהקנה לה המחוקק, שלא הקנה הזכות אלא כמה שייזוטר אחרי הפחתת סכום החובות, אך בנידון דידן חלוקת הדירות שעליה מוסב ערעור זה היא לגבי דירות הרשומות על שם שני הצדדים, כשלבדברי האישה הדירות נרכשו מסכומי כסף שקיבלו ממכירת נכסי דלא נידי שהיו להם בארצות הברית, טענה שלא נסתרה. משכך, חלוקת הדירות היא חלוקת רכוש משותף ודרישת האישה היא לקבל רכוש השייך לה והרשום על שמה, זכות החלוקה נובעת מבעלותה בנכסים ומזכותה לפירוק השותפות עם הגירושין מצד אחד, ועל פי סעיף 37 לחוק המקרקעין המאפשר פירוק שיתוף במקרקעין, עם דרישתו של אחד הצדדים לפירוק השיתוף, מהצד האחר.

דרישתו של האיש הייתה יכולה להישמע במקרים שבהם האישה תובעת רכוש או זכויות הרשומים על שמו, שאותם צבר בעת הנישואין. אכן הוגשה תביעת האישה בעניין זה, אך נושא זה עדיין לא נידון אלא שבית הדין קבע מועד לדון בתביעותיה. בזכויות אלו היה מקום להעלות את תביעת האישה להשתתפות בהוצאותיו.

פעמים שאף ללא דיון בתביעה כזו של האישה, יש מקום לאיש לטעון שעל האישה לשאת בחובות שנוצרו לו בעת הנישואין, כגון במקרה שבהם הקים האיש עסק והעסק נכשל והאיש שקע בחובות, שבזה יכול לטעון: "כמו שהיית זכאית לרווחים אילו היו כאלה נצברים הוא הדין שחובתך לשאת בחובות." אך באמת נידון דידן אינו דומה כלל ואין מקום להיענות לתביעה שהאישה תישא במחצית ההוצאות המשפטיות של האיש.

ד. חובת האיש לפדות את אשתו מהשבי – שהמערער ביקש ללמוד ממנה את חובתה להשתתף בעלות ההגנה עליו בהליך הפלילי – אם נאמרה גם כשנשבתה באשמתה ואם יש לדמותה לנידונו ונבחר הדברים תחילה מהראיה שרצה האיש להביא בכתב הערעור, שהרי האיש בכתב ערעורו כתב שכשם שבעל שנשבתה אשתו – חייב לפדותה, הוא הדין בעל שנשבה – האישה חייבת לפדותו, ומשכך עליה לשאת בתשלום החובות שנועדו למנוע את שביו (הכנסתו לכלא).

והנה אם לדין – יש לתשובה, שהרי אינו דומה חיוב הבעל לחיוב האישה: חיובו של בעל לפדות את אשתו הוא מהחיובים שחייבוהו חז"ל כדאיתא בכתובות (מז, ב) שתיקנו "פירקונה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תחת פירות", והוא מחיובי האיש לאשתו ואינו מכלל חיובי האישה לבעלה, ולכן אין לדמות הדברים. הדברים מפורשים בשו"ת מהר"י ווייל סימן עח (והובאו בכנסת הגדולה סימן קיה הגהות בית יוסף אות ל) שכתב:

[...] הא דפשיטא לך דאשה חייבת בפדיון בעלה – לדידי לא פשוט כולי האי שתהא מחוייבת לפדות מנכסי דידה דהנעלת ליה. במרדכי בפרק נערה כתב מהר"ם דאשה אינה חייבת בקבורת בעלה אפילו מנכסי דידה דנוטלת הכל בכתובה ומיניה גמרינא דאינה חייבת לפדותו לכל הפחות מנכסי דידה.

אך בר מדין, במקרה כהאי גוונא אין אפשרות לחייב אף את האיש בפדיון האישה – עיין בפתחי תשובה (אבן העזר סימן עח ס"ק א) שהביא מחלוקת האחרונים בהאי מילתא, באישה שפשעה ונכלאה עקב פשיעתה – אם בעלה חייב לפדותה:

עיין בבית מאיר (אבן העזר סימן עח ס"ק א) שכתב:

בהיותי למורה בק"ק מעזריטש מצאתי בכתבי הציבור אגרת חתים מדיינים מומחים וגאונים, בי דינא רבא דק"ק פ"פ ד"מ [פרנקפורט דעל (נהר) מיי] הבא משם אל הרב שהיה מלפני, שם כתוב בלשון זה:

ואף אם היתה נשכית בשביל שגנבה – אין מחויב כלל הבעל לפדותה כי הדין שנשכית חייב לפדותה לא קאי רק היכא שנשכית ממילא, אבל היכא שנשכית מכח גרמה שלה בשביל שגנבה לא איירי מתניתין.

ואף שגדולי ישראל המה והחליטו הדברים, מכל מקום לעניות דעתי צריך עיון רב. ואם דימוהו להנאמר בחושן משפט סוף סימן קכ"ח – לבי לא כן ידמה, אחרי שהכא הטעם שלא תיטמע בין הגוים – מהיכי תיתי לחלק מה שאין כן בדינא דחושן משפט. ותו: אטו אם אכלה בפשיעתה דברים המזיקים, לתאותה, עד שחלתה, נמי נימא אין הבעל חייב ברפואתה? ותו: מסתמא דעת חכמים בתקנה זו: מפני שאשה – כל שיש לה של הבעל, העמידו הבעל בחיוב הזה במקום הצבור, שלא תהא מוטלת על הצבור. ומהראוי שכל מקום שפנויה מוטלת על הצבור – אשה שיש לה בעל הוא במקומן. ועיין יורה דעה (סימן רנב סעיף ו). אלא שבפעם ב' חסו על הבעל שלא יעני ופרקו העול מעליו על הצבור, אבל בפעם א' – צריך עיון לחלק.

הרי שדעת דייני פרנקפורט הייתה דהיכא שפשעה ונשכחה אינו מחויב לפדותה. והנה הבית מאיר הביא מקור לסברתם מדברי הרמ"א (סימן קכח סעיף ב) שכתב:

והא דאין אדם נתפס על חבירו היינו שאין תקנה בעיר, אבל אם יש תקנה בעיר הולכין אחר המנהג. ומכל מקום אם קצתן עשו שלא כהוגן, והעליל השר עליהם – אין אחרים צריכים ליתן לזה, דודאי אדעתא דהכי לא נשתתפו, אם לא שפירשו בהדיא (בית יוסף סימן קסג בשם הרשב"א).

ומבואר שאף במקום שיש תקנה שמה שהוטל על אחד ישלמו כולם, היינו דווקא אם לא פשע, אך אם פשע אזלינן בתר אומדנה שלא התחייב אדם לשלם את מה שנגרם בפשיעת חברו. ועל כל פנים יש ראייה לסברת חכמי פרנקפורט שאף בשותפין – אם אחד פשע ונגרם לו נזק, אין הוא יכול לחייב חברו להשתתף בחוב שהוטל עליו. ומקור דברי הרמ"א הוא תשובת הרשב"א (חלק ג סימן שפט) שהביא ראייה מסוגיית הגמרא בבבא קמא (קטז, ב):

ורשאין הספנים להתנות שכל מי שאבדה לו ספינה יעמיד לו ספינה אחרת. אבדה לו בכוסיא – אין מעמידין, שלא בכוסיא – מעמידין לו; ואי פירש

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

למקום שאין הספינות הולכין – אין מעמידין. פשיטא! לא צריכא, דבניסן מרחקי חד אשלא, ובתשרי מרחקי תרי אשלי, וקא אזיל ביומי ניסן למקום תשרי – מהו דתימא דושיה נקיט ואזיל, קא משמע לן.

ופירש רש"י שם "בכוסיא – בפשיעה", וטעמא דמילתא מבואר במאירי שם: "ומכל מקום אף על פי שהתנו כן, אם אבדה בפשיעת הבעלים אין זה בכלל התנאי." ועיין עוד בים של שלמה שם (בבא קמא פרק י סימן מג):

ואף שהתנו סתם מכל מקום דעתיהו אמי שיאבד שלא בפשיעה. אבל אבדה בפשיעה פטורים [...] ואי פירש למקום שאין הספינות הולכות – כגון שהולך בימי ניסן, שהנהר גדול, במקום שהספינות הולכות בימי [צ"ל "בימים" או שחסרה תיבה, כנראה "תשרי"] שהנהר קטן, ומתוך תגבורות המים נטבעה – הוי 'בפשיעה', ופטור.

ומבואר דכל היכא דיש התחייבות הדדית, התחייבות זו אינה בכלל התנאי כשאחד פשע והוי דבר שבליבו ובלב כל אדם דאדעתא דהכי לא התחייב. ולדינים אלו דומה נידון דידן שלטענה שהאיש פשע ולכן הועמד לדין אין ביכולתו להטיל הוצאות שנגרמו לו (אף אם יצא זכאי) על האישה, שותפתו. ועיין לקמן.

והבית מאיר חלק על דייני פונקפורט מסברה ונקט שלושה טעמים:

א. מכיוון שהטעם לחיוב זה הוא שמא תיטמע אצל הגויים, אף אם פשעה חובתנו להצילה מלהיטמע ביניהם.

ב. מאחר דפשיטא ליה שמי שחלתה בפשיעתה, האיש חייב לרפאותה הוא הדין נשבתה בפשיעתה.

ג. מכיוון שחובת הציבור לפדות מי שנשבה, ובאישה נשואה נטלו החיוב מהציבור והטילוהו על האיש. וצריכים לומר לשיטתו שגם מי שנשבה בפשיעתו הציבור חייב לפדותו.

מה שכתב הבית מאיר בטעם הראשון שהחייב לפדות הוא אפילו בפשיעה, וכן מה שכתב בטעם השלישי, שהטילו חובת הציבור על הבעל, והחייב הוא אפילו פשע – וטעמא דמילתא דחיישנין בשבוי או שבוייה שמא ייטמעו, וזהו עיקר טעם התקנה ולפיכך לא פטרו אפילו פשע – הדברים מבוארים בגיטין (מו, ב):

מתניתין: המוכר את עצמו ואת בנו לעובדי כוכבים – אין פודין אותו, אבל פודין את הבנים לאחר מיתת אביהן.

גמרא: אמר רב אסי: והוא שמכר ושנה ושילש.

וברש"י שם: "אין פודין – הואיל ורגיל בכך כדמוקי בגמרא והוא שמכר ושנה ושילש."

ומשמע שאף שפשעו ומכרו עצמם במזיד פודין אותם, ורק בפעם שלישית שהורגלו אין פודין. ובאמת כתב שם החתם סופר בחידושי דטעמא דמילתא מפורש בתורה, וזו לשונו:

המוכר את עצמו ואת בנו לנכרים וכו' והוא שמכר ושנה ושילש – דבר זה מוכרח דהרי קרא כתיב פרשת בהר "או לעקר משפחת גר" ואמרינן בקדושין כ ע"ב [בשינוי לשון]: זה המוכר עצמו לעבודה זרה, שלא תאמר "נדחה אבן אחר הנופל" – קא משמע לן "אחרי נמכר גאולה תהיה לו", כי היכי דלא ליטמע בין הנכרים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הרי שדיברה תורה במוכר עצמו ואף בפשיעה. מיהו לכאורה זיל בחר טעמא וליכא למילף מהתם, דשאני התם דחיישינן שמא ייטמע, וטעם זה לא קיים ברפואתה [שהשווה לה] ולכאורה הוא הדין בנשבה ונמצא בבית הסוהר על כל פנים לזמן, דאין מקור לחייב לא את הציבור ולא את הבעל אם פשעה, היכא דליכא חשש שטיטמע, וכפי שכתבו מסברה. ואין ראייה מדין נשבתה לעניין תשלום הוצאות לפוטרו ממאסר הנהוג בימינו. ולסברה זו אין אנו יכולים ללמוד דין 'חלתה' מדין 'פרקונה'.

ובהגהות מכתב יד כתב הבית מאיר שאחרי כן ראה בשו"ת מעיל צדקה שכתב לחלק בדרך אפשר, וכתב שאין נראה לו לחלק.

ה. 'פשיעה' המביאה לשבי או לחולי

ובשו"ת מעיל צדקה (סימן טו) נשאל:

ראובן נשא אלמנת שמעון [...] והנה קרה מקרה שאינו יהודי אחד נתפס על חמס בכפו, שנמצא גניבות תחת ידו, והודה גם כן שגנב זה ארבעים שנה כלי' בדיל ונחשת ומכר אותן הכלים להאשה הנ"ל, והוא בזמן היותה תחת שמעון בעלה הראשון. והנה היא כלואה בבית האסורים מקום המשפט, וההכרח להצלת נפשה ולהוציאה מבית כלואה, וצריכים להוציא הוצאות מרובות וקנסות להשררה כאשר יושט עליהם וגם לשכור איש אחד מיוחד דמשתדל בעדה בכל אלה לידע מה יעשה בה [...] אין החיוב עליו כי אין זה מגדר וסוג השבי שחייב בעלה לפדותה, דדווקא בכא לה באונס ונסתפח [צ"ל: ונסתחף] שדה הבעל, אבל מעשה הזה שגרמה היא עצמה [...]

והשיב:

[...] ומעתה אבאר בקיצור חלוקה השנייה, אם בעלה השני מחויב בה לפדותה ולהוציא עליה כל מאי שיעלה בהוצאות על פדיונה, ואומר שאם האמת שקנתה מן הגנב וידעה שהקניין הוא נגנב – נמצא שפשעה בעצמה לסכן את נפשה כי ידוע לכל מחק המלכות להקפיד, שאומרים "לאו עכברא גנב אלא חורא גנב", ואם כן אפשר שאפילו אם נעשה המעשה תחתיו היה פטור מלפדותה [...] שגם הבעל פטור מלפדותה אם נעשה השבייה בפשיעתה כנ"ל [...] להטיל החיוב על הבעל מדין פרקונא לא דלא תקנו חז"ל אם נשבתה שחייב הבעל לפדותה אלא אם נשבתה באונס כסתם שבייה, אבל לא מאי שפשעה בנפשה, דאם לא כן כל אחת שיהיה לה כעס עם בעלה תפיל נפשה לגייסות ומחייבת בעלה בכל יום, כמו שחששו חז"ל בעבד, בקידושין ט"ו ע"ב. אלא ודאי דלא תקנו כי אם בשביית אונס.

הרי שפשוט לו שלא חייבו את הבעל להוציא הוצאות להציל האישה במה שפשעה במזיד, דאם כן שמחויב לפדותה – תעשה האישה מעשה להפסיד את הבעל, ובכהאי גוונא לא תיקנו חיוב.

וסברות הבית מאיר לגבי 'פרקונה' בנשבתה לעכו"ם לא שייכות במי שיענישוהו במאסר אך אינו עומד להיטמע.

והנה המעיל צדקה הביא ממרחק לחמו, מעבד, שאמרו בגמרא שקרוביו חייבים לפדותו, שלכן נפדה לשעבוד שאם לא כן ימכור עצמו כל יום ויטיל חובה על קרוביו. ועל ראייה זו כתב הבית מאיר שסברה זו שייכת בעבד, שסורו רע, ולא בבת ישראל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואיני מבין דבריו דסוגיית הגמרא בקידושין מיירי בעבד עברי ולא בעבד כנעני "שסורו רע", ומאי שנא בן ישראל מבת ישראל?

ובגוף הסברות שכתב הבית מאיר לחייב אפילו בפשיעה:

הנה הסברה הראשונה שייכת רק במי שנשבתה ויש חשש שתיטמע בין העכו"ם, שבזה יש לומר שחז"ל הרחיבו את חיוב הבעל, דיסוד החיוב הוא הצלה משמד, ולכן לחומר העניין הטילו עליו חיוב אף שבעלמא אין לחייב את מי שהתחייב לחברו אם הלה פשע. מה שאין כן כל היכא שחשש זה אינו קיים – הדרינן לעיקר דינא, שאין לחייב אדם ממון בגין פשיעת חברו. ומשכך לכאורה יהיה הדין שונה אף במי שנשבתה ונמצאת בבית הסוהר ואין חשש שמד. ובוודאי לגבי הוצאות משפטיות שחלו בעקבות פשיעה.

וגם לגבי שתי הסברות הנוספות שכתב יש לומר שהסברה שכתב המעיל צדקה, שמא יפיל עצמו לגייסות – אף שלא נראתה לבית מאיר, יש לומר דעד כאן לא אמרינן הך סברא לדעת הבית מאיר אלא שלא תפיל עצמה למחלה או לשבי, היינו היכא שיהיה לה נזק בדבר, אך היכא דאיכא הוצאה ממונית – ודאי איכא למיחש שלא תחשוש להפיל על הבעל, ועל כל פנים היכא שיחסיהם מעורערים (ועיין לקמן).

אך גם מה שנקט הבית מאיר שהיכא שחלתה בפשיעה חייב לרפאותה, שכתב "אם אכלה בפשיעתה דברים המזיקים לתאותה עד שחלתה", נראה שאינו דומה לנדון. ונראה דדבריו נסמכים על מה שכתב הרמב"ן (ויקרא כו, יא) "והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו", הרי שכל הַקְלָיִים באים בסופו של דבר בגין אכילה לא מאוזנת, וכידוע לגבי מחלות רבות. ואכן מסברה לא נראה שיש מקום לפטור את הבעל מטיפול במחלות אשתו הנובעות מתזונה לא נכונה המביאה למשל למחלת סוכר ולכולסטרול גבוה, שלצערנו אף שהדבר ידוע, רוב בני האדם מתקשים לשמור על תזונה בריאה, והאם ייקרא הדבר פשיעה שתפטור את הבעל מרפואתה? ולכאורה הוא הדין לעניין עישון, שידוע שהוא מזיק לבריאות, האם נימא שייפטר מרפואתה בכאי גוונא בגין פשיעה שכזו? ונראה לומר שבמה שנהגו רוב בני אדם, אף שהרופאים אומרים שזו פשיעה, אין סברה לפטור בכהאי גוונא, שהרי רוב העולם – על אף ידיעתם את הנזקים הנגרמים לא נמנעים מאכילת דברים לא בריאים, ואין זה נחשב בעיניהם פשיעה. ומסתבר שפשיעה הוויא במי שנוהג שלא כדרך האדם הסביר, כגון הקופץ מראש הגג או עובר את הכביש בצורה שהאדם הסביר אינו עובר, ועל נזק ורפואה שנגרמו בשל פשיעה זו אין לחייב את הבעל.

שוב ראיתי בערך ש"י שכתב שדווקא בפשיעה גמורה פטור הבעל, ואין כאן מקום להאריך.

1. דברי הראשונים והכרעת הפוסקים ב'חלתה בפשיעה'

אכן לגבי מאי דפשיטא ליה לבית מאיר שאם חלתה בפשיעה הבעל חייב ברפואתה – דבר זה אינו מוסכם, וכבר הקשה עליו הפתחי תשובה מדברי הריטב"א (כתובות נא, א):

לקתה חייב לרפאותה – פירש רבינו דלהכי קתני "לקתה" ולא קתני "חלתה", לאשמועינן שאם חלתה בפשיעותא אינו חייב לרפאותה.

וכן כתב המאירי (כתובות נב, ב):

חלתה בפשיעה – כתבו רבותי שאין היורשים חייבין לרפאותה אף ברפואה שאין לה קיצבה, ואף לענין הבעל כתובה רבותי כן, על הדרך האמור בבבא בתרא שם באחד מן האחין שחלה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולדעה זו כשל עוזר ונפל עוזר, ואיכא למימר שכמו שאין חייב ברפואתה אם פשיעה הוא הדין שאין חייב בפדיונה. ואכן בבית יעקב (סימן עט) הביא דברי הריטב"א וכתב שכמו כן נראה לו שאם נשכית בפשיעה אינו חייב בפדיונה.

והנה סברה זו שכתבו הריטב"א והמאירי, שאין הבעל חייב ברפואה כשחלתה בפשיעה, מבוארת בדברי הב"ח (חושן משפט סימן קעז) שכתב בתוך דבריו:

ותו דבאלמנה, דקיימא לן כרבן שמעון בן גמליאל דרפואה שאין לה קצבה חייבים לרפאותה – אינו אלא דוקא בחלתה באונס, וכדמשמע מדברי הפוסקים שכתבו בסתם, דאם לא כן היה להם לפרש דאפילו בפשיעה חייבים לרפאותה.

הרי דפשיטא ליה מסברה דחייב רפואה באלמנה, שהוא חיוב המוטל על היתומים כחוב המוטל על אביהם, אינו אלא בחלתה באונס. וכתב דבר זה מסברה, שאם חייבים גם בפשיעה היה לפוסקים לפרש כן, וזה איפכא מסברת הבית מאיר (ומסתבר דחיליה לגבי אלמנה הוא ממה שאמרה הגמרא בבבא בתרא קמד, ב לגבי "האחין השותפין" שאם חלה אחד מהם בפשיעה – מתרפא משל עצמו, ועיין לקמן).

אך הש"ך (שם ס"ק ג) דימה דין אחים שותפים לדין אלמנה והכריע כדעת השולחן ערוך (שם) שכתב:

חלה אחד מהם – אם בפשיעה כגון שהלך בשלג בחורף או בחום בימות החמה וכיוצא בזה, אם יש קצבה לרפואתו, מתרפא משלו; ואם אין לה קצבה, מתרפא מן האמצע.

משמע שגם ב'פשיעה' חייב ברפואתה, וכדעת הבית מאיר. ובנתיבות המשפט (ביאורים סימן קעז סוף ס"ק ה) הכריע מסברה כדעת הב"ח, וזו לשונו:

ומה שהחליט הש"ך דבאלמנה אין חילוק בין פשיעה לאונס – כבר חלק עליו הב"ח (סעיף ג) דגם באלמנה פטורים בפשיעה, ומסתבר כדבריו.

ולא הזכיר בדבריו שזוהי דעת הריטב"א כפי שכתב בבית יעקב. ועיין עוד באבני מילואים (סימן עט ס"ק א) שהביא דברי הריטב"א ובמנחת פתים (שם) שהקשה על דברי הבית מאיר מדברי הריטב"א, וכמו שהעיר הפתחי תשובה.

ז. אחריות אדם לנזקי ממונו (ומעיקר הדין עבדיו בכלל זה) לעומת איאחריותו לנזקי אשתו שאין היא ממונו

ובאמת הדין שכתב המעיל צדקה, דחיישינן שהעבד יגרום להוצאת כספים ולנזק שלא כדין, מפורש לגבי עבד שהזיק במסכת ידים (פרק ד משנה ז):

[...] ועבדי ואמתי שהזיקו פטורין? מה אם שורי וחמורי שאיני חייב בהם מצות, הרי אני חייב בנזקן, עבדי ואמתי שאני חייב בהן מצות – אינו דין שאהא חייב בנזקן? אמרו להם: לא. אם אמרתם בשורי וחמורי, שאין בהם דעת, תאמרו בעבדי ובאמתי שיש בהם דעת, שאם אקניטם ילך וידליק גדישו של אחר ואהא חייב לשלם?

(ואולי המעיל צדקה לא הביא ממשנה דידים דהתם בעבד כנעני 'שסורו רע', וחיישינן שיעשה מעשה להפסיד את רבו.)

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דין זה הובא בכבא קמא (ד, א), וטעמא דמילתא דהוה אמינא לחייב את האדון מבואר במאירי שם: "עבד ואמה – אף על פי שכונתם להזיק אין הרב חייב בנזקיהם, ואף על פי שהם ממונו ושמירתן עליו."

ומשמעות הדברים שהטעם לחייב את האדון הוא משום דעבד הוא ממונו ואדם חייב בתשלום נזקי ממונו משום שחובה עליו לשומרו. ובגוף החיוב של אדם בנזקי ממונו דנו אם הוא משום חיובו בשמירתו, ומשפסע ולא שמר חייבתו התורה לשלם, או שהחיוב חל על הממון והאדון חייב לשלם החיוב של ממונו. וכתבו האחרונים שמכיוון שחל חיוב על העבד האדון היה צריך לשלם חיוביו, אלא שפטור מחמת התקנה. וכבר הארכתי בזה במקום אחר ותלוי לכאורה במחלוקת תנא קמא ורבי יהודה לגבי שור המדבר (במשנה בכבא קמא מד, ב) ועיין בנימוקי הרמב"ן לבראשית (ט, ה ד"ה ומיד כל חיה אדרשנו), ואין כאן מקום להאריך. ואי נימא דהא דהוה אמינא לחייב את האדון לשלם הוא מפני שחייב לשלם חיוביו של ממונו – דבר זה לא שייך לגבי חיובי אשתו, דאשתו אינה ממונו, ואין יסוד דהוה אמינא לחייב בעלה בתשלום נזקיה. והדברים מפורשים בדברי הפני יהושע (בכבא קמא שם).

והנה בכבא קמא (פז, א) שנינו:

העבד והאשה פגיעתן רעה [...] והם שחבלו באחרים – פטורין, אבל משלמין לאחר זמן. נתגרשה האשה, נשתחרר העבד – חייבין לשלם.

ומשמע שאישה נשואה פטורה מלשלם כל עוד היא נשואה וטעמא דמילתא דאין לה מהיכן לשלם, אך עצם החיוב חל מיידית. ורק משנתגרשה, שיש לה ממון משלה, חייבת. ומשמע גם שהבעל אינו חייב לשלם נזקי אשתו.

והנה במשנה בכבא קמא ובמשנה בידיים מבואר שעבד שהזיק – הניזק לא יוכל לגבות נזקו.

ואנו צריכים לשתי המשניות וכפי שביאר תוספות הרא"ש שהובא בשיטה מקובצת (בכבא קמא שם), שכתב:

דהתם (בכבא קמא פז, א) לא מיירי בפטור האדון אלא העבד פטור, שאין לו מה לשלם, ואם נשתחרר חייב. אבל מתניתין דידיים ניחא דמיירי בפטור האדון.

אך על כל פנים מדתני במשנה שהאישה תשלם רק אחרי שתתגרש משמע שהחוב יישאר והיא תפרענו, ומשמע שהבעל לא ישלם בעבורה (ודוחק לומר שהוא חייב, אך אם אין לו ולא שילם כשתתגרש מחוייבת לשלם). ויש לומר דטעמא דמילתא כדביארנו, שאין היא ממונו ולכן אין סברה שיתחייב.

וראיתי בספר ראב"ן בשאלות ותשובות (כתחילת הספר, סימן קטו):

[דהא] דתנו רבנן "העבד והאשה – פגיעתן רעה" דוקא בחבלה שחבלו באחרים פטורין, וטעמא כדמפרש: עבד – "שמא יקניטנו רבו וילך וידליק גדישו של חברו ונמצא מחייב את רבו מאה מנה בכל יום", ואשה – משום דאין לה מה לשלם, דהכל של בעלה הוא. אבל אם יש לה נכסי מלוג, אף על פי שמשועבדים לבעלה, [משלמת] [...] ומתניתין דקתני פטור בדלית [לה] נכסי מלוג [...] והבעל – אין לנו לחייב לשלם חבלת אשתו, דמה לו ולצרה, שהרי היא בת דינא ובת חיובא דהשוה הכתוב אשה לאיש לכל דינין שבתורה, ותנן בראש בבא קמא (יד, ב) "והנשים בכלל הנזק". ואינה פטורה אלא כשאין לה, אבל כשיש לה דהתגרשה חייבת. אבל המפקיד פיקדון לאשת איש [...] או טוענת בפיקדון "פשעתי בו" או "השלכתי לנהר" –

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ודאי פטור שמעון [– הבעל] דאין לך חבלה גדולה מזו, דמה לי חבלה בגופו מה לי בממונו.

ומבואר מדבריו דפשיטא ליה שהבעל אינו חייב לשלם נזקי אשתו מפני שהיא בת־חובא. ולכאורה צריך עיון, שהרי גם עבד הוא בר־חובא, דחייב במצוות כאישה, וכשנשתחרר חייב לשלם. ועל כורחך שבעבד יש חיוב נוסף על האדון, מפני שהוא ממונו ואדם חייב לשלם נזקי ממונו ובעבד פטור, משום שמא יקניטנו. (ולכאורה תלוי בסיבה מדוע חייב על נזקי ממונו, אם משום חיוב שמירה או שהטיל התורה על הבעלים לשלם נזקי ממונם, כנ"ל, ואין כאן מקום להאריך.)

ומדברי רש"י (בבא קמא שם) שכתב שהמקור למה דאיתא בגמרא "עבד ואמה – לאו אף על גב דכוונתן להזיק, אפחלו הכי פטירי?" הוא מדברי המשנה (בדף פז, א) לגבי "עבד ואשה" – והקשו עליו התוספות אמאי לא נקטה הגמרא "עבד ואשה" כלשון המשנה והרשב"א הוסיף להקשות "דגבי עבד ואשה לאו משום טעמא דשמא יקניטנו רבו הוא" (אלא משום דאין להם מהיכן לשלם) – משמע קצת שלדעת רש"י גם באישה שייך טעמא ד"שמא יקניטנו". וצריכים לומר דמהאי טעמא פטור גם הבעל לשלם, שמא יקניטנה בעלה ותגרום לו לחובות. ומשמע קצת שמעיקר הדין הבעל חייב בתשלומי נזקי אשתו אף שפשעה והזיקה, אלא שלמעשה אינו חייב, דמשום שמא יקניטנה ותלך ותזיק ותגרום לו הוצאות לא חייבוהו.

ודברים אלו מפורשים בשו"ת תשב"ץ (חלק ג סימן קלד):

ואם קנסה שר העיר על שליחות ידה באפטרופוס – אין לה דין על נכסי היתומים, שאפילו הבעל שהוא חייב בפרקונה אם נשבת באונס, אם חבלה באחרים אין הבעל חייב לשלם אלא עד שתתגרש או תתאלמן ותפרע מכתובתה כמו שנזכר בפרק החובל (פז ע"א). וכל שכן היתומים שאין חייבים בחבלתה ובקנס שנקנסה, שאפילו בפרקונה שחייב הבעל אינן חייבים כמו שנזכר בפרק נערה שנתפתתה (נב ע"א), שאם היו חייבין היתומים בזה היתה מפסדת נכסיהם ביד וכמו שאמרו במשנת ידים (פרק ד משנה ז) והביאוהו בפרק קמא דבבא קמא (ד ע"א) שאם הרב היה חייב בנזקי עבדו – אם היה מקניטו היה הולך ומדליק גדישו של חברו. ולא דמי לשורו של אדם, שאדם חייב בנזקיו לפי שאין בו דעת, אבל במי שיש בו דעת – אין האדון ולא הבעל חייבין בנזקיו.

ומשמע שהבין שמעיקר הדין הבעל חייב בתשלום נזקי אשתו אף אם פשעה, אלא חז"ל פטרוהו, ואולי נימא שהתורה פטרתו מההיא טעמא. ועיין בגליוני הש"ס (בבא קמא שם) שהקשה ופלפל בדברי התשב"ץ אמאי הוה אמינא שיתחייב בנזקיה, הרי אין היא ממונו – עיין מה שכתב שם. אומנם מדברי התשב"ץ "שאפילו הבעל שהוא חייב בפרקונה אם נשבת באונס" משמע שדווקא נשבת באונס חייב בפרקונה, ולא בפשעה ונשבתה, כדעת רבני פרנקפורט וכדעת המעיל צדקה.

ת. מדוע אין אדם חייב בנזקי אשתו מכוח התחייבויותיו כלפיה?

ולכאורה יש לעיין מדוע לא יתחייב לשלם את כל חיוביה שהרי שנינו בתוספתא (כתובות פרק ד הלכה יא, וכן הגרסה בירושלמי כתובות פרק ד הלכה ח):

דרש רבי יהודה: מביא אדם על אשתו כל קרבנות שהיא חייבת, אפילו אכלה את החֵלֶב ואפילו חללה את השבת, שכך כותב לה "ואחריות די איתאי לך עליי מן קדמת דנא".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והובאה התוספתא בנדירים (לה, ב) ובנזיר (כג, א) ובבבא מציעא (קד, א), אלא שבשלושה מקומות אלו לא גרסין "אפילו אכלה את החלב ואפילו חללה את השבת". ועיין בנזיר (שם) דרבנן חולקים על רבי יהודה. והנה רבי יהודה דריש לשון הדיוט, שכך נהגו שהבעל כותב ומתחייב, אך בספרי (במדבר פרשת נשא פסקא ח) איתא:

והביא את קרבנה עליה – כל קרבן שעליה דברי רבי יהודה, וחכמים אומרים: קרבן שמכשירה לו, כגון זבה ויולדת, הרי זה מביא משלו ואין מקיץ מכתובתה; וקרבן שאין מכשירה לו, כגון שקיפחה נזירות בראשה או שחיללה את השבת, הרי זה מביא משלו ומקיץ מכתובתה.

ומבואר דפליגי בזה רבי יהודה וחכמים: לדעת חכמים אינו חייב להביא עליה אלא את מה שמחויבת "להכשירה לו", שתהיה לו תועלת בהבאתו, אך אינו מחויב לה דבר הנצרך לכפרתה, לתועלתה ולא לתועלתו. ולדעת רבי יהודה חייב להביא עליה מה שמחויבת אף שאין לו תועלת בדבר, דחייב לפרוע חיוביה. ויש לומר דסוגיות הגמרא בנדירים ובבבא מציעא כרבנן. ובספרי זוטא (שם) איתא:

והביא את קרבנה עליה – יכול אף בזמן שחללה שבת? תלמוד לומר "קרבנה", כשאמר "את קרבנה" – לרבות קרבן נגעה וזיבתה. ומה ראית לרבות את אלו ולמעט את אלו? מרבה אני את שהן באין לטהרה, וממעט אני אלו שאין באין אלא לכפרה.

והביאו הר"ש (נגעים פרק יד משנה ב). ומשמע דהספרי זוטא אזיל כדעת רבנן, ואין הבעל חייב לשלם חיובי האישה אלא את מה שמכשירה לו, וילפינן לה מ"הביא את קרבנה עליה" האמור במנחת סוטה, שהבעל מביא כדי להכשירה לו.

והרמב"ם בהלכות שגגות (פרק י הלכה ו) כתב שמביא את "כל קרבנותיה", ומשמע: גם מה שמחויבת לכפרה, וכרבי יהודה. ועיין בכסף משנה (שם) שכתב שפסק כרבי יהודה דלית מאן דפליג עליה, אך לכאורה רבנן פליגי. ולכאורה יסוד מחלוקתם הוא כמו שביארנו, אם אדם חייב לפרוע חובת אשתו בדברים שהיא גרמה ואינם בינו לבינה, שלדעת חכמים אינו חייב ולכן אף שיביא קרבן על חילול שבת ונזירות אך "מקיץ מכתובתה", ולדעת רבי יהודה חייב לפרוע חובות אשתו.

והנה בחילול שבת, שחטאה, מדוע יצטרך להביא, לדעת רבי יהודה? וצריך לומר שמכיוון שהקרבן הוא על חטא בשוגג לא מיקרי פשיעה. והנה בפנים יפות (במדבר ה, טו) כתב "והביא את קרבנו עליה וגו'" – היינו שהבעל מביא את קרבנה ומנכה לה מכתובתה כדאיתא בספרי, משמע שהבין שאף במנחת סוטה אף דכתיבא בקרא במפורש אינו חייב לשלם מממונו. וצריך עיון הרי ודאי מנחת סוטה מכשירה אותה לו, וכבר העיר בזה באמבוהא דספרי (שם) ותמה בדבר שבדברי הר"ש מבואר שזו חובת הבעל מפני שמכשירה לו ונשאר בצריך עיון. אמנם יש לומר שמכיוון שפשעה, שנסתרה אחרי שקינא לה הבעל, אין חייב להביא קרבן שהתחייבה בפשיעתה אף שמכשירה לו. ושאינו קרבן לידה וזיבה שמכשירה לו ולא פשעה, וצריך עיון. ובדעת הר"ש יש לפרש שכיוון שהוא גרם לה בקינויו לא מיקרי פשיעה גמורה שרק היא גרמה לה.

והנה דין זה הובא בש"ס בירושלמי ובספרי לעניין חיובה בקרבן. ובאמת מאי דאיתא בתוספתא הוא דרבי יהודה היה דורש לשון הדיוט – שמתחייב לה מכיוון שנהגו לכתוב, ולפיכך חל חיובו אף אם לא כתבו – ומשמע שהחיוב חל עקב התחייבותו ולא מדין תורה. ולכאורה אין זה כמו ששינונו בתורת כהנים ([ספרא] מצורע פרשה ד אות טז):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"וזאת תורת אשר בו נגע צרעת" [...] יכול אף עשיר שהביא קרבן עני יצא? תלמוד לומר "זאת תורת" [...] יכול אף על ידי אשתו יביא קרבן עני? תלמוד לומר "זאת" – דברי רבי יהודה. אמר רבי יהודה: לפיכך אם פטרה אינו חייב בה, שכן היא כותבת לו "ואחרון די איתייך לי עלך מן קדמת דנא".

ומשמע דיליף חיובו מקרא והווי חיוב דאורייתא, וכן משמעו הספרי והספרי זוטא דמיירי בקרבן סוטה, וילפינן לשאר קרבנות, דהווי חיוב דילפינן מקרא. וכן שנינו בנדרים (לה, ב):

ההיא "זאת תורת היולדת" – בין פקחת בין שוטה, שכן אדם מביא קרבן על אשתו שוטה, כדברי רבי יהודה, דתניא: רבי יהודה אומר: אדם מביא קרבן עשיר על אשתו, וכל קרבנות שחייבת, שכן כותב לה "ואחריות דאית ליך עלי מן קדמת דנא".

והנה הדברים צריכים ביאור דבתורת כהנים ובגמרא ארכביה אתרי ריכשי, דמצד אחד ילפינן לה מקרא, אך תוך כדי דיבור נקט דילפינן לה מהתחייבות הבעל. וכבר עמדו בזה הראשונים בבבא מציעא (קד, א) – עיין בשיטה מקובצת ובחידושים המיוחסים לריטב"א שכתבו בשם הראב"ד:

וקשיא לי בההיא, דאם כן מאי "לפיכך"? ותו קשיא, דהכא דריש לה מלשון הדיוט והתם דריש לה "מוזאת". ואולי אסמכתא הוא, אי נמי לנגעים בלחוד הוא דנפקי לה מהתם, אבל שאר קרבנות דריש ליה מלשון הדיוט, ולא נהיר. אי נמי: מן התורה בקרבנות שנתחייב משנשאת, ומלשון הדיוט אפילו אותן שהיו עליה קודם נישואין.

הרי שתירץ שלושה תירוצים: א. שהתחייבות מדרבנן ומרצון הבעל וקראי אסמכתא בעלמא; ב. שיש לחלק בין סוגי הקרבנות, דמה דילפינן מקראי הווי מדאורייתא ושאר קרבנות נובעים מהתחייבותו; ג. כל הקרבנות חייב מן התורה, ולשון הדיוט והתחייבות היא על מה שחייבת לפני הנישואין.

והנה התירוץ השלישי מתאים למה שכתב הראב"ד שם בתחילת דבריו, וזו לשונו:

רבי יהודה אומר: אדם מביא קרבן עשיר על אשתו, וכן כל הקרבנות שהיא חייבת הוא מביא, שכן כותב לה "ואחריות דאית עלך מן קדמת דנא – עלאי". כלומר: אפילו קודם נישואין. וזו ברייתא היא ואינה אותה השנוייה בתורת כהנים כי היא בלשון אחר וכך היא שנוייה (בתורת כהנים): אמר רבי יהודה: לפיכך אם פטרה אינו חייב בה, שכן כתב לה "ואחריות דאית לי עלך מקדמת דנא", ורוצה לומר: אם פטרה בגט קודם שהביא אינו חייב להביא, והיא תביא מכתובתה.

ועיין עוד בפירוש הראב"ד לתורת כהנים (שם) שעמד על שינוי הגרסאות בין לשון התורה כהנים ללשון הגמרא בבבא מציעא, ופירש שבתורת כהנים מדובר בחיובים שחלו על האישה אחרי הנישואין, והם מחיובי כתובה של הבעל לאישה, ולפיכך חייב בקרבן עשיר. ומשכך, כשמגרשה וכותבת לו שובר על מה שהתחייב בכתובתה נפטר אף מקרבנות אלו. וביאר שאם לא היה חיוב מחיובי כתובה, אלא מהתחייבות שנוטל על עצמו, אינו חייב בקרבן עשיר ושובר שכותבת לו אינו פוטר, דהשובר אינו אלא על חיובי כתובה. וביאר עוד שמה דאיתא בבבא מציעא שמתחייב מ'לשון הדיוט' היינו לעניין קרבנות שהתחייבה בהם לפני הנישואין והבעל מקבל עליו לשלם את חובותיה. ובפירושו רבנו הלל לספרי (פרשת נשא) תירץ באופן אחר, דמהתורה אינו חייב אלא קרבן עני, ומצד ההתחייבות מחוייב להביא קרבן עשיר. ועיין מה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שכתב בזה בקרן אורה (נדריים שם), ובמרומי שדה כתב כעין תירוצו השני של הראב"ד, ועיין בשו"ת עין יצחק (אבן העזר מהדורא קמא סימן ע) מה שפלפל בזה, ואין כאן מקום להאריך.

נחזור על הראשונות: אין חולק שהבעל חייב בקרבנות צרעת, זיבה ולידה, "שמכשירה לו". ולגבי קרבן חטאת באכלה חלב או חיללה שבת נחלקו הראשונים ולכאורה מחלוקתם היא מחלוקת רבי יהודה וחכמים בספרי. ומדברי הראב"ד משמע שדבר זה הוא מחיובי הבעל לאשתו בין שהוא חיוב מדאורייתא ובין שהוא מדרבנן. והראב"ד הוסיף עוד שהדבר תלוי לכאורה בחילוקי הגרסאות בין התורה כהנים לתוספתא אם לשון הדיוט נצרכת להחיל חיוב על הבעל, שכך כותב לה עם הנישואין, או שלשון הדיוט היא בשובר שכותבת לו, לפוטרו ממה שהתחייב לה בחיובי הכתובה, ולכן נפטר עם הגירושין אף אם לא כתבה לו שפוטרת אותו מחיובי כתובה.

ט. באלו חובות המוטלין על האישה בשל מעשיה או התחייבויותיה שמרצון חייב הבעל לשאת? והנה מצינו עוד שהבעל ממנה את בני ביתו על פסחו וילפינן מ"שה לבית אבות שה לבית" ונחלקו בזה אם "שה לבית אבות" דאורייתא.

ובפסחים (פח, א) שנינו: "אבל אינו שוחט [...] על יד אשתו אלא מדעתן [...] חוץ מן האשה שיכולה למחות [...] טעמא דמחי, הא לא מחי – נפקא בשל בעלה."

ופירש רש"י (שם):

חוץ מן האשה שיוצאת בשל עצמה מפני שמחאתה מחאה, דקיימא לן (גיטין עז, ב): "יכולה אשה שתאמר לבעלה 'איני נזונית משלך ואיני עושה לצורךך'."

ומבואר מדברי רש"י דמדין מזונות אתי עלה, שכמו שמחויב במזונותיה כן מחויב להביא פסחה. ומשכך, כמו שבמזונות יש לאישה זכות לתבוע מבעלה הוא הדין בפסח, וכמו שבמזונות יכולה לומר "איני נזונית ואיני עושה" הוא הדין לעניין ויתור על החיוב שהתחייב לה. ובאמת מסברה הבעל חייב בהבאת קרבנותיה כמו שחייב במזונותיה, שכמו שנכללו בכלל מזונות כל צרכיה הפיזיים, הגשמיים, הוא הדין שחייב בצרכיה הרוחניים, ולא מיבעיא קרבנות שמכשירים אותה לאכילת קדשים דהוויין בכלל הדברים הנצרכים להכשיר אכילתה, ולא שנא ממכשירי פסח (עיין פסחים ז, א), אלא אפילו צרכים רוחניים אחרים. ומשכך אתי שפיר היטב דעת רבי יהודה שמחויב לתת לה קרבן אם אכלה חלב או חיללה שבת, דהווי בכלל צרכיה, ומשורת הדין מתחייב לה אלא אם יש סיבה לפטור.

אומנם כבר עמדו בזה הראשונים בנדריים שם לעניין חיוב הבעל בקרבנות שנדרה ונדבה אשתו עיין בתוספות (שם) שכתבו:

וקרבנותיה נמי – דוקא קרבנות חובה, אבל לא נדריים ונדבות. ואם לאחר נישואין [נדרה קרבן] לא ישלם נדריה, דאם לא כן יכולה להחריב בעלה, והכי משמע בירושלמי.

וכן כתב הר"ן (שם): "שהבעל חייב בקרבנות אשתו וכן כל קרבנות שהיא חייבת, למעוטי נדריה ונדבותיה."

וכן כתב (שם) הרא"ש: "כל קרבנות שהיא חייבת – כשהיא מחוסרת כפרה או אכלה חלב או אם חייבת אשם, אבל לא אם נדרה קרבן, דאם כן תדור בכל יום כדי להקניטו."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וכן כתבו הראשונים בבבא מציעא (קד, א) – עיין שם ברש"י שכתב: "כל הקרבנות שהיא חייבת – שלא בנדר ונדבה."

וכן הוא בתוספות (שם):

ודוקא בקרבנות שהן חובה לכפרתה, כגון לידה וזיבה וצרת או להכשירה לאכול בתרומה או לשתות ביין אם היא נזירה. והכי איתא בירושלמי בכתובות בפרק נערה, דקתני התם "אפילו אכלה חלב או חיללה שבת" משמע דוקא בהני שצריכה להביא אבל קרבנות שנדרה ונדבה [...] לא ישלם [...] ובלא שום ראייה דבר פשוט הוא [...] אבל בנזירות אין לחוש שתדור ותפסידו. ובנדרים ובנדבות נמי אם היה חייב לשלם היתה מפסדת לו כמה וכמה, דאפילו יוכל להפר – דחשיב כדברים שבינו לבינה משום הפסד ממונו – יש לחוש שמא תדור ותפרע קודם שישמע, ואפילו ישמע – זימנין דמיטרד.

וכן כתב בחידושים המיוחסים לריטב"א:

אבל בנזירות אין לחוש שתדור להפסידו. אבל בנדרים ונדבות נראה שאינו מתחייב, שאף על פי שכשישמע לא תוכל להפסידו, מכל מקום כשיהיה במדינת הים יש לחוש שמא תדור ותפרע משלו, ואפילו ישמע – זימנין דלא מסיק אדעתיה להפר, אפילו תלמיד חכם, דשמא טרוד בדבר אחר.

ומשמעות דברי הראשונים שמשורת הדין היה הבעל חייב לשלם בעבור מה שהתחייבה, כמו שחייב במזונותיה ומדורה והוא הדין ברפואתה דהוויא בכלל מזונותיה והוא הדין בכל צרכיה – מהאי טעמא מחויב בצרכיה הרוחניים, ומהאי טעמא היה מקום שיתחייב אף במה שנודרת ונודבת, שהרי גם זה בכלל צרכיו של אדם ומטעם זה גבאי צדקה מקבלים על כל פנים דבר מועט מן הנשים. אומנם הכריעו הראשונים דלענין נדרים ונדבות איכא טעמא רבה לפוטרו, שיכולה לגרום לו הפסד מרובה כשיקניטנה, ויכולה לפרוע הנדרים ונדבות עוד לפני שיפר. אבל היכא דליתא לחשש זה – אף אם פשעה וחטאה אך אין חשש הקנטה והפסד מרובה – הבעל חייב בקרבנותיה, ולכן חייב לחכמים בחטאת חלב או שבת, דכשחוטאת אין חשש הקנטה (ואין הכי נמי אם חטאה להקנטה, ופוק חזי מאי עמא דבר, אכן יהיה פטור). ומטעם זה ביארו שחייב בקרבנות נזירות, דאין זה מצוי שתיקח עול כבוד עליה כדי להקניטו, ומשכך הדרינן לעיקר דינא שהבעל חייב בקרבנותיה, ואף אם פשעה כמנהג העולם.

והנה דין זה הובא בש"ס ובמדרשים לענין חיוב קרבנות, ולא שנא אם הוא מדאורייתא, מדרבנן או מהתחייבות הבעל דדרשינן לשון הדיוט. ולכאורה מאי שנא חיוב קרבן משאר חיובים שהיא חייבת, אף אם אינם חיובים שהתחייב לה הבעל? ומדוע לא נימא שיתחייב הבעל לפרועם, כדי שתוכל לנהל חיים מלאים אף שאין לה משלה כלום, שהרי מעשה ידיה ופירות נכסי מלוג שייכים לבעל, וקל-וחומר כשאין לה דברים אלו?

ואכן התוספות בנדרים (שם) כתבו:

[...] מזה יש ללמוד דאדם חייב לפרוע חובות אשתו שהיא חייבת קודם שישאנה. ולא נראה דבפרק יש נוחלין (בבא בתרא דף קלט, א) איבעיא ליה אי בעל בנכסי אשתו לוקח הוי או יורש הוי – דאי לוקח הוי לא יפרע לבעלי חובות של אשתו שלוותה קודם ואפילו מנכסי מלוג שלה, ואם יורש הוי יפרע מנכסי מלוג שלה כמו יורש שפורע חובות אביו מקרקעי. ואם כן, לא מיבעי אלא מנכסי מלוג שלה, אבל מנכסים שלו לא יפרע שום דבר [...] והכי הלכתא, שאדם פורע חוב אשתו שהיא חייבת קודם לכן אם יש מטלטלין או

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חובות כעין שהכניסה לו [...] והא דאמר הכא "כל קרבנות שהיא חייבת" – דוקא קרבנות, אבל חוב לא יפרע אלא ממה שהכניסה לו [...]

ומשמע שמסברה אדם חייב לפרוע אף חובות אשתו, אך הוכיחו שאין הדברים כן וכי להלכה יגבו מרכוש שהביאה לנישואין (אף שלבעל זכות בו) חובות שמלפני הנישואין. ומשמע שאף שלעניין קרבנות חייב, לשיטה זו, לשלם את מה שמחויבת מלפני הנישואין, אין הוא חייב לשלם את חובותיה. וצריכים לומר לשיטה זו שהחייב להביא קרבנות על הזמן של לפני הנישואין ודאי אינו מדאורייתא אלא מהתחייבות שקיבל עליו הבעל ודרשינן לשון הדיוט. התחייבות זו היא רק על קרבנות ויש לומר בטעמא דמילתא דבדרך כלל הוא דבר מועט ולכן הבעל מקבל על עצמו, מה שאין כן חובות שאין להם קצבה. אך על כל פנים יגבו מנכסיה, שכיוון שכירוש הוא לא הפקיעו את זכות בעלי החובות.

אך בתוספות בבבא מציעא (קד, א) כתבו "ודלא כרב אחא [לכאורה: רב אחאי גאון. וכן כתב מהרש"ל אך כתב שבנוסח מדויק כתוב "אחד", וכך כתב השיטה מקובצת שם בשם התוספות, וכמובא להלן מהחידושים המיוחסים לריטב"א, וכך העתיקו הט"ז (אבן העזר צא ס"ק ג) וכנסת הגדולה (שם הגבות בית יוסף אות ח, ודקדק מזה שזו דעת יחיד אך הביא שמהרי"ט בן יעיש כתב לו שיש לגרוס רב אחא)] שהורה שהבעל חייב לפרוע חובת אשתו שלוותה קודם שנשאה מכח דרבי יהודה דהכא", ומשמע דלא מחלק בין קרבנות לחובות.

ועיין בחידושים המיוחסים לריטב"א (שם) שכתב שיש מי שהורה כן, ודחאו, וזו לשונו:

ומה שמצאנו כתוב שהורה רב אחד שהבעל חייב לפרוע חובות אשתו שלוותה קודם שנשאת מיהא מילתא דרבי יהודה דהכא, וכשהרצינו דברים לפני ה"ר משה אלכסנדרי אמר שיפה הורה – אין בדבר הזה ממש כמו שפירשתי שאפילו היתה לווה בשעה שהיא תחתיו לא היה משלם [...]

אומנם לעניין חובות שאחרי הנישואין, שבהם חייב מאיזה טעם שיהא, אכתי איכא למימר שיתחייב, ומאי שנא מקרבנות? ואכן התוספות בבבא מציעא כתבו כדברי התוספות בנדרים לעניין חובות של לפני נישואין אך לעניין חובות שהתחייבה אחרי הנישואין כתבו:

[...] אבל קרבנות שנדרה ונדבה קודם נישואין או לוותה ואכלה [...] מנכסי הבעל פשיטא דלא גבי. והוא הדין לוותה כשהיא תחתיו לצורך מה שאינו משועבד לה, דלא משלם. ובלא שום ראייה דבר פשוט הוא, דאם לא כן אם יקניטוה תלוה ותשליך לאיבוד ותחייבנו ק' מנה בכל יום [...]

וכן כתב בחידושים המיוחסים לריטב"א (שם):

והוא הדין אם לוותה ואכלה אחר נישואין לצורך דבר שאינו משועבד לה – אינו מתחייב. ובלא שום ראייה כך הוא דבר פשוט, שאם לא כן יכולה להפסידו מאה מנה בכל יום שאם יקניטנה תלך ותלוה ותשליך לאיבוד.

ומשמע דפשיטא ליה שהבעל לא ישלם על מה שאינו מחויב לה, שאין לחייבו אלא מה שחיבתו תורה או חז"ל או שמקבל עליו – הא ותו לא, ויש לומר שדווקא לעניין קרבנות חייבה התורה או חייבו חז"ל אבל לא לעניין חובות. ויש לומר דטעמא דמילתא מפני שקרבנות לכפרה אתו ואין אפשרות להשהות הכפרה. ולהאי טעמא כל דאתי לכפרה הבעל חייב לשלם ומהאי טעמא כתב התרומת הדשן (סימן רפב):

הקהל עשו תקנה על איזה דבר והעמידו קנס עלה שכל מי שיעבור הן איש או אשה יקנס בכך וכך לצדקה, ועברה על התקנה אשה שיש לה בעל ואין לה כלום חוץ מבעלה – חייב בעלה לשלם בשבילה או לאו?

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תשובה: [...] והיה נראה לדמות נדון דידן לתשלומי קרבן, דכיון שעברה על תקנת הקהל – והיא עבירה גמורה, כדאיתא להדיא בסמ"ג דהנשבע שלא ליכנס בתקנת הקהל הרי זה שבועת שוא כמו הנשבע לבטל את המצוה, וכאן נמי: אף על פי שהעמידו קנסות מכל מקום לא התירו בשביל זה לעבור וליתן הקנס, אלא שאם יעבור אפילו בשכחה יתן הקנס שיהיו נזהרים לקיים – והקנס מכל מקום בא לכפרה קצת על העובר, ודמי קצת למביא קרבן על חטאתו, וצריך עיון אי הנדון דומה לראייה. הנראה לעניות דעתי כתבתי.

ודין זה פסקו הרמ"א (אבן העזר סימן צא סעיף ד) ועיין מה שכתבו בזה החלקת מחוקק, הבית שמואל והט"ז, אם דומה לקרבן חטאת או לנדרים ונדבות, ועיין נודע ביהודה (תניינא אבן העזר סימן צו) ושו"ת חתם סופר (אבן העזר סימן קלט) ושו"ת עין יצחק (מהדורא קמא אבן העזר סימן ע), ואין כאן מקום להאריך.

והנה לעניין תשלום חובות שלוותה אחרי הנישואין הוסיפו התוספות, הריטב"א ועוד ראשונים שאף ללא ראייה פטור, שמא יקניטנה ותגרום לו נזקים. ולסברה זו מעיקר הדין היה מקום שהבעל ישלם כל חובות אשתו, ואולי מפני שאשתו כגופו, אלא שמטעם שמא יקניטנה ותגרום לו נזק פטרוהו, אך לא מעיקר הדין. ויש לחלק בין שתי הסברות היכא שהבעל בטוח שלא עשתה להקנסה – אם חייב לשלם על כל פנים לצאת ידי שמים (וגם בלאו הכי נראה שאף אם הבעל פטור משפטית מן הראוי שבעל האוהב את אשתו (וכדאמרו חז"ל "אוהבה כגופו") – ראוי שישלם חובותיה, אף שפטור משורת הדין וכלשון המשנה בכבא קמא פז, א. ואין כאן מקום להאריך).

י. אחריות הבעל לחובות שנצרו ממשאה-ומתנה של אשתו

אמנם הראב"ן בתשובתו (הנזכרת, סימן קטו) כתב בפשטות שאישה שקיבלה פיקדון ואכלתו – בעלה חייב לשלם לבעל הפיקדון את מה שאכלה, עיין שם שכתב:

ותניא (בבא מציעא קד, א): "רבי יהודה אומר: מביא אדם קרבן עשיר על אשתו וכן כל הקרבנות שהיא חייבת." אלמא אדם פורע חובת אשתו, ומה לי חוב קרבן ומה לי חוב אחר?

משמע דלמד כן מסברה. והנה בתחילת דבריו שם כתב הראב"ן שהבעל פטור מלשלם נזקי אשתו וכמו שהבאנו לעיל. הראב"ן לא ביאר מדוע מתשלומי נזק פטור וחוב חייב לשלם, ואף שיש לדחוק דנזק בא בפשיעה וחוב אינו בפשיעה, החילוק אינו ברור ובפרט לסברת הראשונים דחיישינן שמא יקניטנה. וצריך עיון, אך חרגנו כבר מגדרנו, ועוד חזון למועד.

ועל כל פנים עולה מכל האמור לעיל דהך דינא דנשבתה או חלתה בפשיעה הוא מחלוקת בראשונים ובאחרונים, ובוודאי בפשיעה שאין דרך בני אדם לפשוע כגון נידון דידן – לעבור עברות פליליות (אם יוכחו). ואין אפשרות להוציא מהבעל בכחאי גוונא, וודאי שאין לחייב אישה להשתתף עם הבעל בהוצאות שהוציא בגין פשיעה או חשד פשיעה.

והנה הראב"ן הנזכר דן בעניין אישה שהפקידו אצלה פיקדונות והבעל טוען שאין הוא חייב לשלם על הפיקדונות שאבדו, וכתב וזו לשונו:

אבל אם טוענת "אכלתיו" או "הוצאתי בצרכי" רואה אני שהבעל משלם בשבילה, שהרי כל הנשים בזמן הזה אפטרופסות הן בנכסי בעליהן, ואפטרופס הוא שליח – דהא בהרשאה כתבינין "ומיניתיו אפטרופס" ומסקנא (בבא קמא ע, א) "והילכתא שליח שויה" – לפיכך כל משאה ומתנתה שליחות דידיה הוא, וכי אכלה והוציאה הפיקדון בשליחות דבעל עבדה וחייבת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומשמע שחידש שבזמן הזה נשים במשאן ומתנן נחשבות כעושות הדבר בשליחות בעליהן, וכן כתב (בשם אביאסף – ראבי"ה, נכדו, בשמו) בשמו גם מהר"ם מרוטנבורג בתשובה (דפוס לבוב סימן נז):

וזקיני פסק (ראב"ן שו"ת סימן קטו): בזמן הזה – כיון שרגילות הנשים לישא וליתן הרי כאילו מינום בעלים להיות שלוחים.

אך במקום אחר (סימן רו שם) מחי לה אמוחא, דלאו כולי עלמא מודים לראב"ן ולדידהו אף בזמן הזה הבעל פטור לשלם בעבור הלוואות ופיקדונות אשתו.

וכל זה במה שהבעל רגיל לעשות אשתו שליח. ועיין במרדכי ובמהרי"ק (שורש קצב). והרמ"א (חושן משפט סימן צו סעיף ו) הביא שתי דעות בזה וכתב:

אבל אין בעלה חייב לשלם בשבילה, אף על פי שנושאת ונותנת תוך הבית (מהרי"ק שורש קצב בשם מוהר"מ), ודלא כיש חולקין בזה (מרדכי פרק החובל ופרק הנשבעין).

ועיין בש"ך (שם ס"ק ט) שהכריע דהיכא שנושאת ונותנת ודאי עושה בשליחות הבעל ולכן חייב לשלם, וזו לשונו:

באשה הנושאת ונותנת בתוך הבית לא מסתבר כלל שהיא תקח מאחרים ממון והבעל ידע מזה ויאכלו ביחד שניהם הממון ולא ישלמו כלום. וכן בדבר שדרך הנשים ליקח כגון דבר מועט וכחאי גוונא לצרכי הבית – פשיטא דדין סתם נשים כאשה הנושאת בתוך הבית, וכן כתב מהרש"ל (נב"ם של שלמה בבא קמא) [פרק החובל סימן כט] [...] אבל אם נשאה ונתנה והבעל שותק ולא מיחה, פשיטא דאמרין דמסתמא הסכים למעשיה ונהנה מן הממון וחייב לשלם כיון דהיא נושאת בתוך הבית [...] על כן נראה עיקר כמו שפסק מהרש"ל (פרק החובל סימן כט) דהבעל חייב לשלם עבורה כפי מה שהיא נושאת ונותנת בתוך הבית:

ועכשיו כל הנשים – בסך מועט מחוייבים הבעלים לשלם עבורם אם היא חייבת בדין, משום תקנת השוק, והכל לפי ראות עיני דיין כי לפעמים נמצאו נשים אשת חיל שמחיות בעליהן וכל ממון בעל בידיה – פשיטא שאפילו דבר גדול מוכרח הבעל לשלם, הכל כפי הענין ומנהג המקום וחכמת עיני הדיין.

עכ"ל [בשינויים קלים]. וכן כתב בתשובת ר"מ אלשיך סימן י"ט, דאם רגילות בסך גדול גם במרובה יהיו מעשיהן קיימין, אלא שכתב שם כן לראב"ן, וכבר כתבתי שגם מהר"מ אינו חולק.

מיהו כל זה בהלוואה או פקדון בענין שהיה להם הנאה מהממון, אבל אם פשעה בפקדון או השליכתו לאש או חבלה וכחאי גוונא – הבעל פטור, וכדאיתא בהגהת אשר"י פרק החובל בשם ראבי"ה. ועיין שם.

והנה לסברה זו: כל מה שעושה אישה בסתמא אמרינן שעל דעת ובשליחות בעלה היא עושה, ולכן יש לחייבו לשאת בהפסד שנגרם, אומנם אם פשעה ליכא למימר שעושה בשליחותו ולכן אין לחייבו וכמו שאינו חייב בנוזקיה שאין זה בשליחותו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יא. יישומו של האמור באופן הדדי במציאות ימינו והתנייתו בהיות המעשים שיצרו את החובות – מעשים מותרים

ולפי זה יש לקבוע עוד שעל פי מה שקובע חוק יחסי ממון (המשקף למעשה את דעת רוב הזוגות הנשואים בישראל שמערכת היחסים ביניהם סבירה) יש לראות את מערכת היחסים בין בני זוג כשותפות, וכל מה שעושים בעל או אישה נעשה לצורך השותפות שביניהם. ומשכך כל מה שנעשה – בשליחות בני זוגם הם עושים, הדבר נעשה לצורך שניהם ולכל אחד זכות במה שצבר האחר, והוא הדין שמה שעושה אחד יחייב את שניהם והרי הם שותפים ושלוחים וכמו דהו הכי לעניין הזכויות הוא הדין אף לעניין החובות.

אך במה דברים אמורים? בעושים בסתמא וביושר, שכמו שעושה על דעת עצמו כן עושה על דעת בן זוגו, אך כל היכא שפושע ועושה מעשה אסור, אין נראה לומר שעושה על דעת בן זוגו ובשליחותו. אדרבה נימא "לתיקוני שדרתיך ולא לעיוותי" ואין הוא שלוחו לדבר עבירה! ולהכי אחד השותפים שגונב אינו יכול לטעון "בשליחותך גנבתי ותישא עמי בתוצאות". והדברים מפורשים בשו"ת הרשב"א (חלק ד סימן ב):

שאלת: ראובן ושמעון שנשתתפו שכל מה שירויחו או יפסידו במלאכתן ובסחורתן יהא לאמצע, והלך ראובן וגנב חפץ אחד, והגיעו נזק בדבר זה, ועכשיו תובע לשמעון שיתן חלקו באותו נזק. והשיבו שאינו חייב ליתן לו כלום לפי שאין שליח לדבר עבירה.

תשובה: שמעון פטור מכמה טעמים: חדא, דמסתמא לא נשתתפו לגניבות ולגזילות, דלא נעשה זה חבר לבעל משחית. ועוד שבפירוש אמרו "למלאכתן ולסחורתן". ועוד: אפילו אמר לו "צא וגנוב, וכל נזק שיגיע לך אשלם לך" פטור, דאין זה שלוחו לדבר עבירה, ובמה נתחייב לו? ואף על פי שנהנה באותה גניבה פטור, דמצי למימר ליה "בהתירא ניחא לי באיסורא לא ניחא לי", וכענין שאמרו בריש פרק אין בין המודר הנאה (נדרים לה ע"א [לפנינו בשינוי לשון]) גבי "אמר לו לחבירו 'ככר עליך' ונתנה לו, מי מעל?" כו' - "מצי אמר ליה 'בהתירא ניחא לי, באיסורא לא ניחא לי'".

הרי דפשיטא ליה דבסתמא אינו שותף אלא לדברים הנעשים בהיתר, ואינו שותף לדברים ששותפו עושה באיסור. ואפילו עשאו שלוחו לגנוב אין הוא נקרא שלוחו, ד'אין שליח לדבר עבירה', ואפילו נהנה מהגניבה – אין הוא שלוחו, דאמרינן שלא נוח לאדם ליהנות מעבירה, ומשכך אין הוא חייב להשתתף בהוצאות הנזק שנגרמו מהעבירה. ומשכך אף בני זוג שהם שותפין, ושווים בזכויות ובחובות, אין הם שותפים אלא במה שבא בהיתר ולא במה שנעשה באיסור. ואף אם יודע שעשה מעשה איסור, וקל"ו וחומר באינו יודע. ומעתה בנידון דידן: אי נימא שהבעל עבר את העבירות שבהן מאשימים אותו – אין הוא יכול לומר שעשה הדברים בשליחות האישה, ומשכך אין היא חייבת לשאת לא בעונש ולא בהוצאות המשפטיות הנצרכות לו כדי להתמודד עם תוצאות פשיעתו, ואין מקום לדרישתו.

דברי הרשב"א נפסקו בשולחן ערוך (חושן משפט סימן קעז סעיף ה):

שותף שאמר לשותפו 'גנוב וכל נזק שיגיע לך אשלם' – פטור, ואף על פי שנהנה מאותה גניבה.

אומנם דברים אלו סותרים לכאורה למה שפסק הרמ"א (סימן קעז סעיף יב):

הגה: וכן אם גנב או גזל השותף צריך לחלוק עם חברו (הגהות מרדכי פרק חזקת והגהות מימוניות פרק ה מהלכות שותפין). ואם הפסיד, ההפסד לעצמו. ודוקא אם הפסיד קודם שנודע לחבירו, אבל אם חלק הגניבה עם השותף

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ואחר כך בא עליה עליו, וכן אם קנה גנבה וחלק עם חבירו ובא אחר כך עליה – ההפסד גם כן לאמצע, מאחר שנתרצה למעשיו. ואין הדברים צריכין קניין, וכמו שנתבאר (בנימין זאב סימן שפ).

מבואר מדברי הרמ"א שאם שותף גנב או גזל – יחלוק עם שותפו, ומשמע דגם באיסור עביד שליחותו. אומנם דין זה אינו מוחלט, שהרי מבואר שאם הפסיד ההפסד חל עליו, ומשמע דלא עביד שליחותו בסתמא, אלא רק אם נודע הדבר לחברו והסכים לדבר, וטעמא דמילתא מבואר בהמשך דברי הרמ"א שכשהתרצה למעשיו חשיב כאילו מעיקרא עביד שליחותיה. אך יש לעיין – ממה נפשך: אם נקרא עושה בשליחותו, מדוע בעינן "נתרצה" ואם לא עושה שליחותו בסתמא, מאי מהני "נתרצה", והלוא על כל פנים בשעת העבירה לא הווי שלוחו וכדברי הרשב"א ד'אין שליח לדבר עבירה'?

וכן יש להעיר על דברי השולחן ערוך (שם):

אחד מהשותפים או המתעסק שעשה סחורה בנבלות וטריפות וכיוצא בהם – השכר לאמצע. ואם הפסיד, הפסיד לעצמו.

המסחר בנבלות וטרפות הווי דבר איסור, ומדכתב דהשכר לאמצע שמע מינה דעביד שליחותיה, ואם כן מדוע בהפסד לא יחלוק עימו? ודברי השולחן ערוך לכאורה סותרים לדבריו (בסימן קצו סעיף ה) שהזכרנו, דשמע מינייהו דבאיסורא לא עביד שליחותיה דשותפו.

אך עיין בזה במחנה אפרים (הלכות שותפין סימן ח) דבסוחר במעות השותפות – אף דהווי איסור על כל פנים מעותיו קנו לו, אף שאינו שלוחו לעבור איסור, מה שאין כן בגונב בעבור חברו, דאין שליחות. ובמקום הפסד בעושה סחורה באיסור בממון השותפות, ישלם מי שמתעסק מכיוון ששינה, וכמו שביאר הסמ"ע. ויש להאריך בדברים, ונפקא מינה בעושה דבר איסור בממון משותף ודומיא דעובדא דהמחנה אפרים במלווה באבק ריבית. ועיין בהגהות רבי עקיבא איגר בגיליון שולחן ערוך (סימן קצו שם) מה שהביא מדברי הרש"ך (חלק ב סימן ג) במבריח סחורה מן המכס, שעשה שלא כדין אך הסחורה היא של שותפים – אם רווח ההברחה יתחלק בין שניהם, דבסחורתו הרוויח והוא הדין במי שמעלים מס ולא משלם מה שמחויב, ואין זה דומה לגונב ומקבל דבר אחר במרמה, ועיין מה שכתב בזה במשפט שלום (חושן משפט שם), ובדברי גאונים (כלל צח אותיות מא ומב וכלל צט אות יד) ויש להאריך בזה, ואין כאן מקומו, ועוד חזון למועד.

יב. שורש הדברים במחלוקת הראשונים והאחרונים בדין שותפים שאחד מהם גנב

ויסוד הדברים בשותף שגנב הוא מחלוקת ראשונים בביאור דברי הירושלמי (בבא בתרא פרק ט הלכה ג):

רבי חייה רובה אמר: סתם אחין שותפין עד שלשה דורות. אמר רבי בר בון: אף רב המנונא הורי כן. אמר רבי אימי: בן שנראה חלוק בחיי אביו – מה שסיגל סיגל לעצמו, כהדא חד בר נש איתעביד ספר, בעא אחוי מיפלג עימיה – אתא עובדא קומי רבי אמי, אמר: כך אנו אומרים: אדם שמצא מציאה אחיו חולקין עמו. חד בר נש נפק לשליחותא בעא אחוי מיפלוג עימיה – אתא עובדא קומי רבי אמי, אמר: כך אנו אומרים: אדם שיצא לליסטיא אחיו חולקין עמו.

דברי הירושלמי מיירי באחים השותפים בתפוסת הבית שהניח להם אביהם. אחד האחים נעשה סופר ורצו אחיו לחלוק עמו בשכר שמרוויח באומנותו, שמחמת אביהם באה לו מלאכה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

זו, שהוציא הוצאות לצורכו, ללמדו אומנות זו. וכאו לפני רבי אמי ואמר להם שדין זה דומה למקרה שאחד מהאחים מצא מציאה או גנב, ונחלקו הראשונים איך פשוט להם. והובאו הדברים בהגהות מרדכי (בבא בתרא פרק ג רמזים תרס - תרסב):

[...] ירושלמי דבבא בתרא איתא, ורבינו חננאל הביאו בפירושו: האחין שיצא אחד מהם לליסטיות או לגנוב בלא דעת חבירו – חולקין. מכאן יש לפסוק על ב' אנשים שיצאו לשוק וראה אחד מהם ארנקי מונח בבית העובד כוכבים וגנבו שיש לו לחלוק עם חבירו.

ובעיטור כתב [...] איתא בירושלמי: חד בר אינש איתעביד ספר, בעי אחוה מיפלגי עמיה אתא עובדא קמי רבי אמי, אמר: כך אומרים: אדם שמצא מציאה – אחיו חולקין עמו ואדם שיצא ללסטיות אחיו חולקין עמו? בתמיה.

השיטה הראשונה הובאה בהגהות מיימוניות (פרק ה מהלכות שותפין הלכה ג), והיא מפרשת דברי הירושלמי בניחותא, שבמציאה ובגניבה שגנב אחד האחים – יחלוקו עימו כולם, אך העיטור מפרש שדברי הירושלמי הם בתמיהה שכמו שבמציאה שמוצא אחד האחין או בגניבה שגונב אין לאחים חלק עימו – הוא הדין במה שמרוויח באומנותו ובכישורו. והרשב"א (בתשובות המיוחסות לרמב"ן סימן כא) הסביר כדברי העיטור, והביאו הש"ך שם ואזיל לשיטתו שלגבי גניבה לא הווי שלית.

והנה הבית יוסף הביא מחלוקת זו ובשולחן ערוך סתם. ונראה דלהלכה סבירא ליה כדעת העיטור, דבגניבה אין חלק ואין אחריות לשותף וסמך על מה שפסק כרשב"א (בסימן קעז כמוזכר לעיל). והרמ"א (הנ"ל) השמיט את שיטת העיטור. וכבר העירו מפרשי השולחן ערוך עליו, וזו לשון הט"ז (סימן קעז שם):

אדלעיל קאי, דמיירי בשותפין אפילו במציאה, אבל אם הם שותפין בעסק מיוחד, לא. ובנוסח שולחן ערוך של סמ"ע כתב תחילה "וכן אם גנב" כו' עד סוף הג"ה, ואחר כך כתב התחלת הג"ה "מי ששכר" כו' עד "וכן". לפי זה תהיה הגניבה בשותפות אפילו בלא התנה שום דבר תחילה.

ובבית יוסף (מחודשים לה) הביא דעת העיטור (אות ש – שיתוף) דמציאה וגניבה לעצמו, ותמוה על רמ"א שלא הביאו. וכמדומה שלפי ההלכה אין להוציא ממון בזה בפרט נגד העיטור, ועיין סימן קע"ז (סעיף ה, ובט"ז סעיף א).

ונ"ל עוד מהא דאמרינן פרק השואל (בבא מציעא צו ע"ב) "דהתירא ניחא ליה דליקני, דאיסורא לא ניחא ליה דליקני", משום הכי אפילו אם כתב בפירוש שאפילו מציאה תהיה בשותפות, לא נכלל בזה גניבה, דהא איסור יש בגניבת הגוי, אם כן ודאי לא ניחא ליה בזה הריוח מסתמא. ואפילו עכשיו הוא מרוצה, מוקמינן ליה אחזקתו דהשתא הוא דאיתרע.

הרי שהביא דעת העיטור ותמה על הרמ"א שלא הביאו והכריע למעשה שאין יכול להוציא מהמוחזק נגד בעל העיטור. לפיכך שותף שגנב וגזל – אין שותפו יכול לדרוש חלק בגניבה, ומשכך ודאי שההפסד וההוצאות מוטלים על מי שגנב.

אך חובתנו לבאר את שאר דברי הט"ז שם, דבתחילת דבריו כתב שדברים אלו מוסבים על מה שכתב הרמ"א (שבשולחן ערוך שלפנינו מובא בסוף דברי הרמ"א), במי ששכר חברו שכל מה שיעשה יהיה שייך לו, ואף מציאות. וביאר שדבריו מיירי בשותפין שהתנו וקבעו שותפותם אף לעניין מציאות, שאף שבשותפות בעלמא, שלא פירשו, מה שמצא שייך לשותף המוצאו וכדברי הירושלמי – אם התנו שהשותפות תהיה לעניין מציאות חלה שותפות בזה. (ויסוד דברי הרמ"א הוא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מתשובת הרשב"א חלק א סימן אלף יד והרשב"א אזיל לשיטתו שכתב בתשובה חלק ג סימן קמו והובאה בקצות החושן סימן קעו ס"ק ו. ולסברה זו כתב שאף לעניין גנבה יהיו שותפים אף שלא התנה במפורש, דאין לחלק בין מציאה לגנבה. אומנם בסוף דבריו כתב שאפילו התנו להיות שותפים במציאה, אינם שותפים אלא לעניין מציאה ולא לעניין גנבה, שהרי יש איסור בגנבה, מה שאין כן במציאה שאין בה איסור כלל. ואפילו נתרצה כשנודע לו אמרינן: השתא נתרצה. (ומשמע מדבריו שאם התנו במפורש שיהיו שותפים גם לעניין גנבה, כשגנב אחד זכה חברו, דלא נקט טעמא 'דאין שליח לדבר עבירה' אלא 'דלא ניחא ליה באיסורא').

והנה דברי הט"ז בתירוץ זה הם כדברי הרשב"א בתשובה וכנפסק בשולחן ערוך (סימן קעז). והנה לדעת הט"ז גם הגהות מיימוניות לא מיירי אלא בהתנו להיות שותפים אף במציאות, אבל בשותפין סתמא יודו לעיטור. והעיטור סבירא ליה שאף בהתנו למציאות – לעניין גנבה לא זכה השותף במה שגנב חברו. והכריע הט"ז שאין להוציא ממי שגנב כנגד בעל העיטור, ומשכך ודאי שלא חל על השותף חיוב כלשהו בגין הגנבה.

וכן הכריע הש"ך (סימן קעז ס"ק כז):

דין זה אינו נראה בעיני. וזו לשון הרב בדרכי משה: "בהגהות מרדכי פרק חזקת הבתים" –

על ב' אנשים שיצאו לשוק וגנב אחד ארנקי – חולקין. ועיין שם דמשמע דיש חולקין. ובהגהות מיימוני פרק ה מהלכות שלוחין דחולקין במה שגנב או גזל.

עכ"ל דרכי משה. וכשתעיין בהגהות מיימוני ובהגהות מרדכי שם תראה דתחלת דברי המרדכי הם ממש הלשון שמביא בהגהות מיימוני שם, ואחר כך כתב שם בהגהות מרדכי "ובעיטור כתב" כו'. מבואר שם להדיא שמסקנתו כהעיטור שחולק וסבירא ליה דהירושלמי בלשון בתמיה קאמר: וכן שותף שמצא מציאה או גנב או גזל חולקין? וכן נראה עיקר בירושלמי בבא בתרא פרק מי שמת למעיין שם, וכן נראה דעת בית יוסף (מחודש לה), וכן כתוב בפשיטות בתשובות הנמיוחסות לרמב"ן (סימן כא) ומביאו בית יוסף לקמן (סימן קעז סעיף ב) דהירושלמי בלשון תמיה היא.

הרי שהכריע כדעת העיטור וכתב שאף המרדכי שהביא דעת הגהות מיימוניות הכריע להלכה כדעת העיטור. ובהמשך דבריו הקשה:

ועוד קשיא לי על הרב דהא בירושלמי מדמי להדיא מציאה וגנב או גזל להדדי. ואם כן מאחר דבמציאה קיימא לך דהרי הוא לעצמו, וכמו שכתבתי לעיל (סימן סב ס"ק יב) אם כן הוא הדין הכא, וצריך עיון. (ועיין מה שכתבתי עוד לעיל סימן סב.) ושמעתי מגדול אחד שבלאו הכי אין מורין למעשה כדברי מור"ם בזה בהג"ה, משום שהדין לא מסתבר כלל ששותף שגנב או גזל – יחלוק חבירו עמו, ושאף היש אומרים בהגהות מרדכי והגהות מיימוני לא מיירי אלא כשהגנבה היתה באופן שהיה חשש סכנה. ודו"ק. עיין בתשובות מהרא"ן ששון (סימן קעב) ובתשובות רשד"ם (סימן קסח).

וביאור דבריו של הש"ך הוא כדלהלן: הרמ"א (סימן סב) פסק:

וכן אחד מהאחים שנושא ונותן בתוך הבית, ושטרות עשויים על שמו, ואומר "שלי הם שנפלו לי מבית אמי", או "מציאה מצאתי" [...] עליו להביא ראיה בעדים.

וכתב עליו הש"ך (שם ס"ק יב):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

או מציאה מצאתי כו' – משמע מכאן דאחין או שותפין שמצא אחד מהן מציאה, הוא לעצמו, וכמו שכתוב בהגהת אשרי פרק חזקת הבתים (סימן נח) בשם ריב"ם, ודלא כרבי ברוך מרעגנשפורג שם שפסק הלכה למעשה דחולקין.

וכן פסק בעל העיטור (דף כו ע"א [אות ש – שיתוף]) דהוא לעצמו, והובא בהגהת מרדכי פרק חזקת הבתים (סימן תרכב), והביא ראייה מהירושלמי (בבא קמא פרק ו הלכה ז) שהבאתי לקמן (סימן קעה סעיף ג [ס"ק ב]). וכן כתוב בתשובות [הרשב"א המיוחסות ל] הרמב"ן (סימן כא) מביאו בית יוסף לקמן (סימן קעז סעיף ב), וכן עיקר. ומכאן קשה על מה שפסק הר"ב לקמן (סימן קעז סעיף יב) דשותף שגנב או גזל צריך לחלוק עם חבירו, דהא בירושלמי (בבבא בתרא פרק מי שמת [הלכה ג]) מדמי להו להדדי וכמו שכתבתי (שם [ס"ק כז]) ועיין שם.

ומבואר מדברי הש"ך שבאחים השותפים מה שמצא אחד שייך לו, ולפי זה הוא הדין מה שגנב אחד שייך לו, שהירושלמי מקיש את הדברים להדדי, והוא הדין בשאר שותפין. ותמה הש"ך על דברי הרמ"א (בסימן קעז) ושם (בסימן קעז) רצה ללומר שאף הגהות מיימוניות לא אמר שיש לשותף חלק בגנבה אלא כשהיה בסכנה מחמת הגנבה ומשכך זכה בגנבה. ועל כל פנים פשיטא ליה שהלכה כדעת העיטור, ויש לדחוק דברי הרמ"א ולהעמידם באוקימתא שניהם היו בסכנה, הא בסתמא – שותף שגנב הווי לעצמו.

ג. הבחנותיהם של האחרונים בין סוגי שותפים ושותפיות

ובנתיבות המשפט (שם ס"ק לב) הביא דברי הט"ז והש"ך:

והש"ך (ס"ק כז) חולק ופוסק דהוא לעצמו, אם לא שהיתה הגניבה סכנה לשניהם צריך לחלוק עמו. ומדברי הט"ז משמע דבכל גוונא הוא לעצמו, דאיסורא לא ניהא ליה דליקני.

ומשמע דפשיטא ליה דבסתמא שותף שגנב הגנבה לעצמו ואין לשותפו חלק בה, וכדעת העיטור ויש לפרש שגם הגהות מיימוניות לא פליג עליה בסתמא וכדברי הש"ך.

אך בתומים (סימן סב ס"ק י) ביאר איפכא מדברי הש"ך וזו לשונו:

הקשה הש"ך (ס"ק יד) דלקמן בסימן קע"ו (סעיף יב) פסק הרב שותף שגנב או גזל לאמצע, וחד דינא אית ליה עם מציאה, וכאן משמע במציאה לעצמו. ולא קשיא מידי, דשם מיירי בסתם, דאמרינן מסתמא אדעתא דשותפות זכה ביה, והמגביה מציאה לחבירו קנה חבירו (בבא מציעא ח, ב), אבל אם אומר להדיא בשעה שמגביה "לעצמי ולא לזולתי אני זוכה" – פשיטא דהוא שלו, כיון דלא נתכוון לזכות לחבירו, ובכהאי גוונא יש לומר איירי כאן "מציאה מצאתי ונתכוונתי לזכות בו לבדי".

היינו דסבר דשותפין בסתמא שותפין בכול, ולכן בסתמא כשזוכה לעצמו זוכה לחברו, ולדבריו הוא הדין בגונב – בסתמא גונב אף לצורך שותפו, וזוהי דעת הרמ"א (בסימן קעז) שפסק כהגהות מיימוניות ולא כהעיטור, (וזה כפשוט דברי הירושלמי שמשווה מציאה לגנבה ובאמת יש לחלק, דאין שליח לדבר עבירה, ולהכי אף בשולחו לעשות עבירה לא הווי שלוחו, ויש להעיר בזה ממה שהעיר שער המשפט דלא משכחת לה בור השותפין, אף בחופר על דעת שניהם ובשליחות חברו.) ובדבריו לגבי מציאה (בסימן סב) מיירי שאומר במפורש שזוכה במציאה לעצמו ולא לצורך השותפות.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועיין בקצות החושן (שם ס"ק ג) במה שהקשה על סברת התומים שסבר שבשותפין יכול להסתלק כשאומר שגונב לדעת עצמו, והעיר דאם חל שעבוד על השותף להיות שותף אף לעניין גנבה, אינו יכול להפקיע את שעבודו ולבטל השותפות. וסיים: "והעיקר כדברי הש"ך דמשמע מכאן דמציאה אינו לאמצע."

אך עיין בשו"ת חתם סופר (חושן משפט סימן מז) שכתב לבאר דברי התומים וזו לשונו:

ולפי עניות דעתי דברי תומים נכונים כיון דבגניבה איכא שינוי בשותפים, דהרי משום הכי מצי חברו לומר "לתקוני שדרתיך" ואינו צריך לקבל הפסד, אם לא שכבר קיבל חלקו מהגניבה ויתרצה במעשיו, אבל בסתמא יכול לומר "לתקוני שדרתיך". אם כן לא שייך לאמר מעיקרא נשתעבדו זה לזה, ונהי אם גנב סתמא ולא אמר "לעצמי זכיתי" – אם שוב נתרצה חברו לחלק עמו ולקבל עליו אחריות צריך לחלוק עמו להרמ"א, אבל על כל פנים אם בשעת מעשה אומר "לעצמי אני זוכה" לא קניא חברו על כרחו. וכיון שכן הדין בגניבה – הוא הדין במציאה איכא חשש סכנה כמבואר בברכות סוף פרק הרואה (ס, א) גבי מברכין "על הטובה מעין הרעה" עיין שם, וכל [אולי צ"ל "וכן"] בהטעאה שייך קצת סכנה. ואם כן צדקו דברי תומים בסתירת השולחן ערוך.

וביאר דבריו דוודאי שאני שותפות לעניין גנבה משאר דיני שותפות, דלית מאן דפליג שיכול השותף השני לומר "לתקוני שדרתיך, ולא שותף אני בזה". ואם כן, לעניין זה לא הווי חלק בלתי־נפרד מהשותפות, ולא אדעתא דהכי השתעבד בעת הקמת השותפות. ואדרבה בעינן גילוי דעתו של השותף שמרוצה להשתתף גם לעניין זה, ובעינן שיעשה מעשה אקטיבי, שיחלוק עימו בגנבה, משום דמסתמא לאו אדעתא דהכי השתתפו. ואם כן, גם השותף הגנב יכול לומר "אינני רוצה להיות שותף עימך במה שאני גונב", והוא הדין לעניין מציאה. ובזה מיירי הרמ"א (בסימן סב), אבל אין הכי נמי אם יתרצה בזה הווי גילוי דעתא דאדעתא דהכי השתתפו מעיקרא.

אומנם בהמשך דבריו (שם) חילק החתם סופר בין שתי צורות שותפות: שותפות שהצדדים יצרו מרצונם ושותפות שהוטלה עליהם מכורח המציאות, וזו לשונו:

[...] ולולי שאינני כדאי הייתי אומר הא דפשיטא להירושלמי ומתמיה איך יחלוק עמו היינו באח עם אחיו, דבירושלמי פרק מי שמת מיירי מאחים בתפוסת הבית, שלא נשתתפו מרצונם אלא שעד ג' דורות נשארו בתפוסות כמו שהיה בחיי אביהם, וממילא הכל בשותפי' [נראה שצ"ל "הכל בשותפות" או "שותפים בכל"]. ואם כן דיו שיהיה כאלו אביהם קיים, ומציאת בניו הגדולים אינם שלו מן הדין אלא מתקנות חכמים [...] מה שאין כן שותפים שנשתתפו לרצונם – נשתעבדו זה לזה אפילו למציאה ולגניבה, ואם כן יש לומר: עד כאן לא פליגי רבנו חננאל והעיטור בפירוש הירושלמי אלא באחיו' [צ"ל: "באחי'"]. אבל בשותפים, שלא נזכר בירושלמי, גם העיטור מודה לרבנו חננאל, וצדקו דברי רמ"א.

ומכל מקום מפני שאנו מדמין לא נעשה מעשה להוציא הממון נגד הש"ך, מכל מקום אי תפס לא מפקינא מניה.

וביאר הדברים דשותפות האחים לא נוצרה באופן פוזיטיבי על ידם, אלא הם עומדים במקום אביהם, ושותפותם היא כמו שהייתה בחיי אביהם שהם 'נכנסים בנעליו'. והתם לא הייתה לו זכות מהתורה במציאת בניו וקל־וחומר בגנבתם, וגם השותפות שנוצרה – גדריה הם כפי שהייתה בהתאם לזכויות אביהם. ועל זה תמה הירושלמי: וכי נימא שבמציאה וגנבה של אחד יזכו שאר האחים? ואפילו גילוי דעת לא יועיל. מה שאין כן בשותפות שנוצרה על ידי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שניים ומרצונם, דבסתמא תלינן שהשותפות היא על כל מה שירוויחו ובכל אופן, אך עדיין בעיני גילוי דעתא דניחא ליה ואז הווי שותף מעיקרא. אך אף שהסביר את שיטת התומים, לעניין הלכה למעשה כתב החתם סופר שאין לנטות מדברי הש"ך ואי אפשר להוציא ממון בניגוד למה שכתב. ודברי החתם סופר הובאו בפתחי תשובה (סימן קעד). ועיין עוד בשו"ת חתם סופר (שם סימן קכג) ששנה סברתו לחלק בין שותפים שעושים אדעתא דהשותפות, וכעובדא דהתם שקיבלו מהמלכות סכום מעבר למה שמגיע להם, שבזה כולם שותפים, לאחים או מקרה אחר שאינם שותפים בעניין ספציפי זה, שבזה נאמר אדעתא דנפשיה קנה. ואין כאן מקום להאריך.

וכעין סברה זו כתב גם בשער המשפט (סימן קצו ס"ק ג):

ולכאורה הייתי רוצה לומר דהרב רמ"א מיירי דוקא שהוא שותף עמו לכל העניינים אף לענין מציאה, דמהאי טעמא סבירא ליה דאם גנב או גזל השותף צריך לחלוק עמו כמו שכתב הט"ז. ולכך כיון דמתחלת השותפות נשתתפו יחד על דעת זה דאם יהיה איזה היזק יהא חל על שניהם, אלא דאם גנב השותף בלתי ידיעתו יכול לומר "איסורא לא ניחא לי למקני", ולכך אם חלק עמו – כיון שהסכים למעשיו הוא בכלל שותפות הראשון, שההפסד הוא לאמצע אף מעלילה שבא מעסק השותפות. אבל ההוא דפרק הפרה לענין בור, דמשמע שלא היה שותף עמו רק בעסק כריית הבור, אף שצוה לו לחפור בור לצורך השותפות – כיון דאין שליח לדבר עבירה, אף שנשתמשו יחד אחר כך בהבור לא נתחייב בהיזק שבא לחבירו מחמת כריית הבור, דלא נשתתף עמו על דעת כן.

ועיין בערוך השולחן (חושן משפט סימן קעו) שנדחק לפרש שיטת הרמ"א וזו לשונו (בסעיף ס):

כתב רבינו הרמ"א בסעיף י"ב דשותף שגנב או גזל צריך לחלוק עם חבירו, ואם הפסיד ההפסד לעצמו. עד כאן לשונו. וגדולי אחרונים חולקים על זה, דלא גרע ממציאה דהרי אין זה שייך לעסק השותפות, ועוד גרוע ממציאה דבמציאה ליכא עבירה ובגניבה וגזילה מסתמא לא ניחא ליה ליטול חלק בדבר איסור. ואף אם התנו שהמציאות יהיה לשותפות (ט"ז) ואף אם הוה ניחא ליה למה יתן לו חלק וכן מפורש בירושלמי (פרק ט דבבא בתרא), וכן עיקר לדינא.

ונראה לי דאף רבינו הרמ"א לא קאמר אלא כששייך לעסק השותפות, כגון שהיה לו ליטול מראובן בעד סחורת השותפות שמכר לו מנה ונטל ממנו בגזילה מאתים, דכיון דנטלה בעד סחורת השותפות – נהי דאיסורא קעביד סוף סוף מעסק השותפות הוא, ולכן עדיפא ממציאה, דהמציאה אין לה שייכות כלל עם העסק. ודמי לעודף שיתבאר דשייך לשותפות ומה לי אם העודף נתנו לו או שלקח בעצמו בגזילה. (והגם שבהגהות מיימוני פרק ה משלוחין מבואר דלא כדברינו, מכל מקום דברי הרמ"א יש ליישב כן.)

ועיין שם (סעיף סא):

וזה שנתבאר דההפסד הוא לעצמו זהו דווקא אם הפסיד על ידי זה קודם שנודע לחבירו, או אף אחר שנודע ועדיין לא נטל חלק – יכול לומר "איני רוצה חלק בזה ולא אסבול גם הנזק שעל ידי זה". אבל אם כבר חלק הגניבה עם השותף ואחר כך בא הפסד על ידי זה, ההפסד על שניהם. וכן אם אחד קנה דבר גניבה או גזילה וחלק עם חבירו, וחבירו ידע שהדבר גנוב או גזול, ובא אחר כך הפסד על ידי זה – ההפסד על שניהם מאחר שידע ונתרצה לזה, ואין צריך קניין על זה, וכשגמרו ביניהם לחלוק אף שעדיין לא חלקו – ההפסד על שניהם [...]

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יד. שותפים "בכל מה שיזמין ה"

ועיין בשו"ת מהרשד"ם (חושן משפט סימן קסח), שרמז לו הש"ך, וזו לשונו:

ראובן ושמעון שהיו שותפים [...] עלתה הסכמתם שילך אחד מהם לראגוזא לישא וליתן [...] בכל מה שיזמין ה' בריוח כו' [...] וזה השותף שהלך לראגוזא עשה והצליח בסרסרות גם נשא ונתן ועתה אומר שהוא אינו חייב ליתן לשותפו רק הריוח שירויח במה שיקנה או ימכור מנכסים של השותפות [...] והשותף הב' אומר שהכל נכנס שהרי כן היה תנאי בינינו לישא כו' בכל אשר יזמין ה' ואפילו מציאה. ושאל השואל: הדין עם מי?

תשובה [...] וכל שכן שנראה בבירור שזה נכנס בתנאיהם בפירושו, שהרי כתב "בכל מה שיזמין ה'". ודרשינן לשון הדיוט, ואם כונתם היה לבד בסחורה שיקח וימכור כו' היה די שיאמר "הולך לראגוזא להתעסק בעד השותפות והריוח שיזמין ה' לחלוק, וכן ח"ו ההפסד". ומדחזר ואמר "לישא וליתן" ועוד שכתב "כל מה שיזמין" – על כרחך גם הסרסרות "ישא ויתן" הוא, גם "כל" לאתויי מאי? גם "יזמין" משמע אפילו מכל מה שיהיה. מכל זה נראה ברור שהכל נכנס בתנאי השותפות, ואפילו לדעת החולקים במציאה וגנבה יודו בנדון דידן, דפשיטא שנכנס מציאה ואבדה, וכל שכן סרסרות [...]

וביאור דבריו שאף דבעלמא שותפים שטרח אחד מהם בנכסי השותפות – השותפות היא לעניין נכסי השותפות ולא מעבר לכך, ולכן אינו שותף עימו בגנבה ואבדה, אם הוסיפו בתנאי גם "לישא וליתן" וגם "בכל אשר יזמין ה'" – תלינן דייתור הלשון "כל אשר יזמין ה'" בארבות מעבר לרווחים בנכסי השותפות גם סרסרות וגם מציאות. עיין שם.

והנה הכנסת הגדולה (הגהות בית יוסף חושן משפט סימן קעו ס"ק קעז) הביא דבריו וזו לשונו:

ואם התנו בכל מה שזמן להם ה' – גם מציאה וגניבה בכלל. הרשד"ם ז"ל חלק חושן משפט סימן קס"ח. ולעניות דעתי היה נראה בהפך, דכיון דהתנו "כל מה שזמן להם ה'" לא התנו אלא על המותר לא על האיסור, שמיד ה' אין בא איסור, ד"שונא גזל בעולה", ומכל מקום כבר הורה זקן.

חזינן דהכנסת הגדולה הקשה על דברי המהרשד"ם איך ניתן לכלול בכלל "כל מה שיזמין ה'" גם גנבות. אומנם יש לומר כקושיית הכנסת הגדולה דגנבה לא הוויא בכלל "כל מה שיזמין ה'" וגם הרשד"ם לא אמר כן, אלא שהוכיח דלמאן דסבר בעלמא שהשותפות היא רק על מה שפועלים ומרוויחים מעמל ידיהם ולא על גנבה ואבדה, כשמייתר הלשון כוונתו להוסיף מציאות – ומציאות כלבד וכדיוק לשון הרשד"ם "דפשיטא שנכנס מציאה ואבדה", ודוק: מציאה ואבדה ולא גנבה, דגנבה לא הוויא בכלל מה שיזמין ה'", דלא הווי שלוחו לזה ולתיקוני שלוחו ולא לעיוותי, וגם 'הזקן' לא הורה בזה.

טו. סיכום

העולה מכל האמור לעיל דבהך דינא של שותפים שגנב אחד מהם או צבר ממון בעבירה נחלקו הראשונים אם השותפות היא גם לגבי דבר שהושג בעבירה, ונחלקו בביאור דברי הירושלמי: דעת העיטור והרשב"א דשותף שגנב – לא זכה חברו בגנבה, ודעת הגהות מיימוניות שאם גנב והתכוון לצורך השותפות, או אף בסתמא, זכה השותף במחצית הגנבה, ופסקו הרמ"א. והט"ז נקט שהלכה כעיטור שלא זכה בגנבה דאנן סהדי דלא ניחא ליה, וכן כתב הש"ך שהשותף לא זוכה לא במציאה ולא בגנבה אף אם יגלה דעתו. וכן היא דעת הבית יוסף וכן פסק בשולחן ערוך (סימן קעז) וכן כתבו קצות החושן ונתיבות המשפט דאין יכול להוציא כנגד דעת הש"ך, וכן

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הכריע למעשה החתם סופר. ומכיוון שלא זכה השותף בגנבה לא חייב גם בתשלום הנזק שנגרם לו כשנתפס.

ואומנם מפשט דברי הרמ"א משמע ששותף שגנב – זכה שותפו בגנבה. ומכל מקום דעת הט"ז דגם הרמ"א לא מיירי אלא שידוע וגילה דעתו שנוח לו בגנבה, ואז אם זכה בגנבה התחייב גם בנזקיה. ועיין בתומים שהכריע כרמ"א, אלא שאם גילה הלה דעתו שלא גונב לצורך חברו או שחברו גילה דעתו דלא ניחא ליה בגנבה (או שלא גילה דעתו שנוח לו, כדברי הט"ז) לא זכה. והוא הדין לעניין מציאה, ובזה מיירי הרמ"א בסימן ס"ב. גם דעת המהרשד"ם דבסתמא אינו שותף במציאה אלא אם מגלה דעתו שגם לעניין זה יהיו שותפים, אך אין ראייה מדבריו דגילוי דעת בגנבה יועיל. ועל כל פנים נראה שגם לדעת הרמ"א, אם אינו יודע או אף אם יודע ולא גילה דעתו שנוח לו לא זכה בגנבה והוא הדין שלא התחייב בנזקים והוצאות שנגרמו מהגנבה.

ודעת החתם סופר וכן כתב שער המשפט שיש שני סוגי שותפות, יש שותפות גמורה שנוצרה על ידי השותפים והיא חלה כפי הסכמותיהם ואם יחליטו שותפים הם אף לעניין גנבות – תחול שותפות גם לעניין זה, אך יש שותפות שחלה לעניין מסוים או נובעת מזה שעומדים 'בנעלי אביהם' ובשותפות זו אין השותפות אלא לעניין מה שהיה לאביהם ואינה חלה לעניינים נוספים.

טז. מן הכלל אל הפרט

אחרי כל האריכות ניהדר לנידון דידן:

אין חולק שבמקרה שלפנינו האישה לא הייתה מודעת למעשי הבעל, וודאי לא הסכימה להם, ולכן אף הורד העיקול מחלקה ברכוש. משכך ליכא למימר שהבעל עשה את הדברים אם עשה, בשליחותה. ומשכך אין היא חייבת בנזקים ובקנסות שיתחייב אם יתחייב. והוא הדין שאין היא חייבת להשתתף בהוצאות עורך דין, שהרי אין לה חלק בדבר.

ולא מיבעיא לדעת העיטור, הרשב"א, הש"ך שהכריע כמותם ואף לדעת הט"ז וקצות החושן ונתיבות המשפט והחתם סופר שכתב שאי אפשר להוציא כנגד דעת הש"ך, אלא אף לדעת הגהות מיימוניות והרמ"א – אף אי נימא דסברי ששותף יזכה בגנבה והוא הדין שיתחייב בהוצאות – במה דברים אמורים? בשותף גרידא, שקבעו השותפים את תנאי השותפות על דעת עצמם, שבזה אזלינן בתר הסכמתם. אך בבני זוג שהשותפות נוצרה על פי הגדרות המחוקק בחוק יחסי ממון, וברור שהמחוקק לא כיוון ליצור שותפות במה שצבר אחד הצדדים באיסור, ואף אם תוגש תביעה לקבל מחצית מה שנצבר בניגוד לחוק ודאי שתידחה התביעה – הוא הדין לעניין נשיאה בחובות אלו, שאין לחייב את בן הזוג.

לכן ודאי שאין האישה חייבת בהשתתפות בחובות ובהשתתפות בהוצאות המשפטיות של הבעל. ומשכך יש לדחות טענה זו שעל האישה לשאת בתשלום מחצית הוצאות בא כוח הבעל. כן נראה פשוט, ומטעם זה אם אחד מבני הזוג הערים ולא שילם מס הכנסה או חובות אחרים והוטלו עליו הוצאות וקנסות בגין כן, בן זוגו פטור מתשלום מחצית חובות אלו, כן נראה פשוט וברור.

ונבהיר הדברים יותר: הנוהג הידוע, שכבר נקבע בשורה ארוכה של פסקי דין של בתי הדין ובתי המשפט, שהשותף בנכסים כולל בתוכו שיתוף בחובות הנתפסים כנכסים שליליים. ההיגיון העומד מאחורי התנהלות זו נקבע בפסיקה ישנה של בית המשפט בע"א 446/69 (יובל לוי הנאמן על נכסי בצלאל גולדברג נ' שושנה גולדברג, פד"י כד, ח 813, 820) כדלקמן:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

[...] נראה לי כי הצדק דורש והדעה נותנת שבן זוג אחד אינו יכול ואינו צריך להיות הנהנה מהשותפות עם בן הזוג השני בנכסי המשפחה, בלי לשאת גם בעול החובות שנעשו בייצור או ברכישת הנכסים או בהוצאות השוטפות של המשפחה. למשל, הלוואה שנלקחה ומשכנתא שנעשתה על נכס מנכסי המשפחה, אי אפשר להעלות על הדעת שבן הזוג שאינו מופיע כלוה משום שהנכס רשום על שם בן הזוג השני יוכל לפטור את חלקו מלשמש בטוחה לפרעון החוב [...] והוא הדין כאשר נוצר חוב לצורך רכישת נכס מנכסי המשפחה, או לניהול עסק מעסקי המשפחה, או לסיפוק צרכי המשפחה. אף שהדבר נעשה בשמו של אחד מבני הזוג בלבד, בן הזוג השני, שהוא שותף בנכסי המשפחה, בעסקיה ובעניניה, אינו יכול לפטור את חלקו בהם מבלי לשאת בעולו של חוב כזה.

בפסק דין זה נקבע גם שיש חריגים לכלל לגבי שותפות בחובות, גם אם נטל ההוכחה בדבר אי-שיתוף בחובות רובץ לפתחו של הטוען כך, וכלשון פסק הדין הנ"ל: "מאידך, יש וחוב הוא בעל אופי אישי מובהק, ואז ייתכן שלא מן הדין ואף לא מן הצדק לחייב את בן הזוג השני לשאת בעולו."

בפסק דינו של השופט יצחק קיסטר בע"א 677/71 נקבע:

בשיתוף כללי בין בני הזוג, כאשר כל הכנסות בני הזוג מכל סוג נכנסות לקופה משותפת וכל רכישת נכסים היא משותפת ואף כל העסקים מתנהלים על חשבון משותף של שני בני הזוג וכן הוצאות המשפחה משתלמות מאותה קופה משותפת, הרי בדרך כלל כל החובות הם חובות משותפים – לפחות ביחסים בין בני הזוג – והם מוטלים עליהם בחלקים שווים.

ברם, ייתכנו חריגים. דוגמה להוצאות כאלו הן הוצאות שהוצאו בהפרת נאמנות כגון הוצאות הבעל להחזקת פלגש. דוגמה אחרת: יכול להיות שלאחד מבני הזוג או לשניהם גם רכוש שהוא רכוש פרטי נפרד ואז ההוצאות על אותו נכס חלות רק על בן זוג בעל הנכס ואינן הוצאות השותפות.

יש ולפי שיטת משפט מסויימת מה שאחד השותפים הרוויח ממעשה עבירה לא נכנס לרכוש השותפות וגם הוצאות בקשר לאותו מעשה (קנסות וכו') אינן חובות השותפות.

בכמה פסקי דין בפסיקה האזרחית נעשתה התייחסות מפורשת לחריג לכלל, ואין כאן מקום להאריך. מסתבר שבמקרים שבהם בן הזוג היה מודע להתנהלות לא ראויה ואולי אף התנהלות פלילית של משנהו יש מקום לעיתים לשתפו בחובות שנוצרו כתוצאה מהתנהלות זו, וכדברי הרמ"א. בפסיקת בתי המשפט נידונה השאלה אם בן זוג נושא בחובות שנוצרו עקב הימורים של משנהו, ותלו את הדבר במודעות בן הזוג להתנהלות בן זוגו וההסכמה לה – עיין תמ"ש 1940/01 ותמ"ש 11495-11-08 ואין כאן מקום להאריך.

נחזור לענייננו: אם נכונה ההאשמה על התנהלות הבעל (ובית המשפט הוא שיכריע בזה), יש לקבוע כדלהלן:

א. רווח ממעשה עבירה לא נכנס לרכוש השותפות וגם הוצאות בקשר לאותו מעשה (קנסות וכו') אינן חובות השותפות.

ב. אין חולק כי האישה לא ידעה כלל על התנהלותו הבעל ולא הייתה עצימת עיניים מצידה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ג. יש בהתנהגותו של הבעל משום הפרת נאמנות של הבעל כלפיה וכבר נקבע שבמקרים כאלו הוצאות כאלה אינן הוצאות משותפות.

משכך גם על פי חוק האיש הוא שיישא לבדו בתשלום הוצאותיו המשפטיות.

לאור כל האמור לעיל יש לדחות את ערעור האיש. צדק בית הדין האזורי בקביעתו שבית הדין לא ידון יותר בטענות הבעל על חובות לבני משפחתו, וכן ראוי. אם אכן ישנם חובות שכאלו, כל הרוצה לתבוע יבוא ויתבע במקום שיחפוץ. אך לעניין שלוש הדירות הרשומות על שם הצדדים פסק דינו של בית הדין הוא פסק דין חלוט ויש לבצע את פירוק השיתוף בהן, על פי ההסכמה שהוסכמה בעבר, מיידית.

כאמור מאחר שההליכים בעניין הבעלות על שלוש הדירות הסתיימו, לאישה זכויות במחצית מכל אחת מדירות אלו, לא הוטל עיקול על חלקה של האישה בדירות אלו ואין מקום להטלת עיקול שכזה, משכך יש לממש מיידית ואין לעכב את פסק דינו והחלטותיו של בית דינו שניתן במותבו הקודם, שעקרונותיו כדלהלן:

א. הדירה ב[ק'] תעבור על שם האישה.

ב. הדירה ברחוב [א'] [2] בירושלים תעבור על שם האיש.

ג. ככל שיהיה הפרש בשמאות בשווי של שני הנכסים, יקוזז ההפרש מחלקו של אותו צד שקיבל את הנכס שהוערך ביותר, מחלקו בדירה שברחוב [א'] [1] בירושלים ירושלים.

ד. הדירה ברחוב [א'] [1] בירושלים תימכר לאחר סיום הדיונים על היקף החובות בבית הדין.

ה. אם הפרקליטות לא תאפשר את הסרת העיקולים והחלפתם בין הנכסים, יפנו הצדדים לבית הדין האזורי לקבלת המשך הנחיות לטיפול בתיק.

מסקנות

לאור בית הדין קובע כדלהלן:

א. הערעור נדחה.

ב. הערובה שהפקיד האיש לצורך שמיעת ערעורו תועבר לאישה.

ג. בית הדין האזורי יתן הוראות מעשיות ככל שיידרש כדי לאפשר לאישה לממש את זכויותיה בדירות המשותפות.

ד. בית הדין האזורי ימשיך וידון בתביעותיה של האישה כנגד האיש ברכוש שהלה העלים ממנה לטענתה.

ה. לבית הדין לא ידוע מה היא מהות ההאשמות שבהן מואשם האיש. לעת עתה לא ידוע מה תהיינה תוצאות המשפט ואם יצא הלה זכאי או חייב. אם צבר האיש נכסים שלא ביושר אין לאישה זכות בהם ואין היא חייבת בהוצאותיו שגינם.

ו. עם זאת כאמור ימשיך בית הדין לדון בשאר תביעותיה של האישה. במסגרת תביעה זו אם יזוכה האיש או שיתברר שצבר רכוש מעסקיו ומהתנהלותו, והדברים נעשו ביושר (או על כל פנים שלא בעבירה) וייקבע שלאישה זכות ממה שצבר בהתנהלותו ודאי שיש לקזז הוצאות המשפט מהסכומים שתקבל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ז. כמו כן אם ייקבע שיש לה זכויות בנכסים שצבר שלא ביושר, ידון בית הדין לחייבה גם בהשתתפות בהוצאותיו המשפטיות על פי דברי הרמ"א (בסימן קעו סעיף יב).

ח. אם יוכח שכספים שצבר האיש שלא ביושר שימשו לרכישת הדירות (ושלא כטענותיו שנקנו בכספים שקיבל ממשפחתו), ידון בית הדין אם יש לחייב האישה בהשתתפות בהוצאותיו המשפטיות.

ט. עם מתן פסק הדין מורה בית הדין למזכירות לסגור את התיק.

הרב שלמה שפירא

מצטרפים למסקנות.

הרב אברהם שינדלר

הרב מיכאל עמוס

פסק דין ומתן הוראות

א. נפסק כאמור לעיל במסקנות.

ב. מותר בפרסום בהשמטת שמות הצדדים.

ניתן ביום א' באייר התש"ף (25.4.2020).

הרב אברהם שינדלר

הרב שלמה שפירא

הרב מיכאל עמוס

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה